

Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena.

II. Analiza Porfirogenitova srp.-hrv. onomastičkog materijala.¹⁾

1. Kritikovale se ma koliko vijesti bagrenorođenoga pisca o doseljenju Srba i Hrvata u današnje krajeve, dopustiti se ipak mora, da su njegovi podaci dragocjeni, ne samo za historijsku geografiju, nego i za historiju srpsko-hrvatskoga jezika.

Car je dao priličan broj mjesnih i ličnih imena, koje ćemo u redovima, što slijede, promotriti sa gledišta historije jezika. Učinit ćemo tako jedan posao, koji još nije učinjen.

Kako za toponomastičko ispitivanje uopće, tako je i ovdje od najveće važnosti identifikacija Konstantinovih imena. U ovim ću redovima pokušati da glasovno utvrdim dosadašnje identifikacije i da dadnem pokušaje o novim identifikacijama ondje, gdje se dosada nije znalo ubicirati Konstantinova imena.

2. Prije svega valja istaknuti važnu činjenicu, da car tačno razlikuje srpsko-hrvatska imena od romanskih. Imena romanskih gradova dalmatinske teme on piše ili čisto prema romanskom obliku ili im grecizira romanski dočetak. Nikada ne uzimlje za podlogu slov. refleksu romanskih imena ili čista slovenska imena mjesto romanskih. Tako ne pozna imena Dubrovnik, nego izričito veli, da se taj grad zove latinskim jezikom (τῆ Ῥωμαίων διαλέκτῳ) Ῥαούση. Ovaj oblik (η = ι) grecizira u τὸ Ῥαούσιν, gen. τοῦ Ῥαουσίον. ιν mjesto -ιον nalazi se još u τὸ Τετραγγοῦρίον²⁾ za rimski Tragurium > Trogir. Ali piše i Ῥαούσιον. U ovome -ιν valja gledati novogrčki refleks za klasično-grčki -ιον. Vidi se, da je car iz latinskoga feminina Ῥαούση = Rausa napravio neutrum prema novogrčkom tipu τὸ μάτι, τὸ παιδί.²⁾

¹⁾ Kod pojedinih imena mislim da ne trebam citirati mjesto u Konstantina, gdje se nalaze, kad se prema indeksu u Račkoga ili u bonnskom izdanju i onako lako nađu.

²⁾ Izgleda prema tome, da već ni on, kao ni Novogrci, ne izgovara dočetano -ν, upor. Hatzidakis, Einleitung in neugriech. Gramm., p. 11. — Neispravno je, kad Oštir u Konstantinovoј grafiji iz 10. stolj. traži predindoevr. *te*-prefiks, *Etnolog*, I, p. 10. Upor. gore p. 75.

Kod Splita držao se car tradicije, pa nije dao oblik, koji su Romani govorili, nego onaj, koji se nalazi već u rimskim dokumentima: τὸ Ἀσπάλαθον, gen. Ἀσπάλαθου, a ne Spaletum ili Speletum.³⁾

Kod Trogira je opet postupio po svojem etimologisanju, kako smo vidjeli (p. 75.): τὸ Τετραγγοῦρον.

Glede Zadra izgleda, da je dao neku koncesiju i srp.-hrv. izgovoru. Romani su zacijelo izgovarali ime ovoga grada Zadra (pisano J adra), od čega su Mlečani po svojoj fonetici napravili Zara, a Sloveni *Zadъrъ > Zadar.⁴⁾ Slovenski poluglas piše car sa ω, a konsonant z sa δι, kako smo gore vidjeli: τὰ Διάδωρα, gen. τῶν Διαδώρων. Vijesti su caru došle o ovom gradu, sudeći po fonetici i ortografiji, i iz slovenskih i iz romanskih vrela.

Rab ne piše po klasičnoj tradiciji Arba ili Arva, nego u latinskom lokativu ἡ Ἀρβη, kako se i danas talijanski zove, tal. Arbe.⁵⁾

Krk piše opet sasvim onako, kako ovaj otok i mjesto zovu domaći Romani ἡ Βέκλα, gdje se β očito mora izgovarati kao v. Riječ znači vetula (sc. civitas) = Stari grad.⁶⁾

Zadnje romansko mjesto, koje car spominje je τὰ Ὀψαρα. I ovdje kao i kod Διαδώρα učinio je koncesiju romanskome i slovenskome izgovoru, Osor⁷⁾, jer se prema izgovoru krčkih Romana (upor. Bartoli, Das Dalmatische, II. p. 329 § 286) može uzeti, da su i domaći osorski Romani izgovarali zacijelo *Opsara mjesto Apsara.⁷⁾ Konsonatska grupa ps za ss je potvrđena u grafijama po listinama. Istaknuti valja, da je vokal o, kakov je u Konstantinovoju grafici, prevladao i kod današnjih Talijana Ossero.

I ovdje valja zaključiti, kao i kod Διαδώρα, da je car saznavao za ova geografska imena i od Slovena i od Romana.

3. Kod otoka, što pripadaju dalmatinskim Romanima, car razlikuje dvije grupe: nastanjene i nenastanjene. Nastanjene, zacijelo Romanima, su ovi: ἡ Βέκλα, ἡ Ἀρβη, ἡ Ὀψαρα i τὸ Λουμβρικόν.

Od ovih treba promotriti samo posljednji.

³⁾ O ova dva oblika, koji su zacijelo morali postojati kod Romana, v. Nast. Vj. XXVI, 25 sl. Spaletum se piše još sa dočekom -a g. 1326 (MhSlm XXIX. 193.) de Spalecta; a. 1312. Spaleti (ib. X, 38). Dočetak -a (prema Roma, Zara i t. d.) je još g. 1358. (MhSlm XIII 217) ad Spalata. Ne znam, da li je štamparska griješka ili je prema slov. obliku de Splato a. 1349. (ib. XIII 66). Oslabljenje glasa -a- u penultimi vidi se i u S. Andrea de Pelago, koje u dubrovačkom dialektu glasi Peleg.

⁴⁾ Glasnik zem. muzeja u B. i H., XXIX, 124.

⁵⁾ Nast. Vj. XXIV, 667, bilj. 1.

⁶⁾ V. potanje u mojoj raspravi Studi toponomastici sull'isola di Veglia, koja će izaći u Archivio glottologico italiano (= skraćeno Aglit.), v. XXI.

⁷⁾ Glasnik i t. d. XXIX, 125 sl. Upor. u Policorionu (11. stolj., Rački, Doc. 168): absaritano = absarensis; u drugim tekstovima arbitanus = arbensis, anconitanus i t. d.

Izvan svake je sumnje, da ovaj Konstantinov oblik odgovara današnjemu imenu Vrgada.⁸⁾ Istaknuti valja osobito momenat, što car piše τ mjesto d (Bartoli I p. 261). To je radi toga, što je današnji konsonant nastao prema mletačkoj fonetici, a Konstantinov odgovara staro-dalmatinskoj. Upada u oči još i to, što car piše ime u srednjem rodu, dok je današnje u ženske (upor. i Premuda, Škarda), kao što su i sva dalmatinska otočna imena u tal. jeziku ž. r.: Brazza, Curzola, Lesina, Meleda i t. d. Ne može se uzeti, da su dalmatinski Romani govorili ovu riječ u drugom rodu, nego li današnji Romani. Radi toga mislim, da je Konstantin ovdje grecizirao prema tipu τὸ νησίον.

4. Od nenastanjenih otoka car spominje Καταντρεβενῶ, Πιζύχ, Σελβῶ, Σκερδα, Ἀλωήπ, Σκιρδάκισσα, Πυρότιμα, Μελετά, Ἐστιονήζ. Znade i to, da ih ima i više, ali im ne zna imenâ. Čudno je, što ovdje ne piše člana. To je valjda radi toga, što im ne grecizira ni dočetka. Ima ih, koji se svršuju na konsonant sasvim neobičan kod svršetka grčkih riječi. Ovdje ima i takovih, gdje je očito, da su dva imena napisana kao jedno. Takovih grešaka ima i u Plinijevim rukopisima⁹⁾. Uzima se sa velikom vjerovatnošću, da se po dva imena nalaze zajedno u Καταντρεβενῶ, Σκιρδάκισσα i u Ἐστιονήζ. U prvoj i u trećoj grupi uzimlju se također sa velikom sigurnošću i grafičke greške: 1. υ za ν, 2. τ za Γ, 3. ι za ρ. Prema tome se čitaju ove grupe danas ovako: Καταν / Γρεβενῶ; Σκιρδα / Κισσα; Εστρουν / Ἴηζ¹⁰⁾. Od interesa je konstatovati, da su to sve otoci zadarskoga arhipelaga: Καταν = Tkon, u listinama Tuconum ili Cotunum za Pašman¹¹⁾; Γρεβενῶ = Grebeni = Kornate; Σκιρδα = Skarda kod Paga, Κισσα = Časka = Pag¹²⁾, Πιζύχ = Čuh na Velom ili Dugom

⁸⁾ Upor. Nast. Vj. XXX, 132 sl.

⁹⁾ Upor. H. nat. III, 22: rateoneum, gdje se ima čitati Nareste i Oneum.

¹⁰⁾ Ako pogledamo na kartu, uvjerit ćemo se, da ovi otoci, koje car zajedno piše, stoje zaista u blizini. Jugozapadno do Pašmana su Kornate, zapadno od Paga je Škarda. Iž i Sestrunj su u istoj liniji. Mislim dapače, da se Καταν i Kissa nemaju držati nenastanjenim otocima, jer je to za 10. Konstantinov vijek nemoguće. Grad Kissa = Časka je u ranom srednjem vijeku (12. i 13. stolj.), kako listine pokazuju, bio veoma nastanjen (upor. Nast. Vj. XXIX, 225.), a isto tako i Pašman (ib. p. 446). Zato mislim, da Konstantin pod Σκιρδάκισσα hoće da označi onaj otočić, koji se nalazi zapadno od Κισσα = Pag (sjeverno od Mauna). U zadarskom arhipelagu imamo naime dvije Skarde, koje se u mletačkom zemljišniku god. 1420.—1479. razlikuju: Scherda (sc. magna) i Scherda parva. Druga je između Premude i Ista, a car je zove Σκερδα. Pod Καταν τρεβενῶ hoće car da označi one grebene, koji su kod tkonskog otoka (= Pašmana). Upada u oči, da ove nenastanjene otoke nije navodio porazbacano nego poredano od juga prema sjeveru.

¹¹⁾ Nast. Vj. XXX, 446.

¹²⁾ Nast. Vj. XXX, 445 = ZrPh. XLVI, 387. Važno je, što o tome otoku, kojega se glavno mjesto zove Cesca, izvještava u Mletke Giustiniani (MhSlm VIII, 261) god. 1553.

otoku¹³⁾; Σελβῶ = Silba (u dialektu Siba), Σκερδά = Skarda između Ista i Premude; Ἀλωήπ = Olib (u dial. Ulīb), Πυρότιμα = Premuda, Μελετά = Molät, Ἑστρουν = Sestrunj, Ἴζ = Iž.

5. U ovoj su grupi imena sa romanističkoga gledišta interesantna Σελβῶ, Ἀλωήπ, Πυρότιμα, Μελετά i Ἑστρουν. Σελβῶ, tal. Selva, srp.-hrv. Silba etimologički je sasvijem jasan. To je lat. riječ silva „šuma“, ista denominacija kao i Liesena = tal. Lesina¹⁴⁾ < slov. lěsno (sc. ostrvo). Označuje šumovit otok.

Ἀλωήπ je još interesantnije u toliko, što imamo u ovoj riječi tragove starodalmatinske fonetike. Riječ dolazi od lat. alluvium¹⁵⁾. Ista je denominacija kao i ime otoka Plavnik kod Krka. Konsonantska grupa vi prikazana je sa ip < ib, upor. si > iš u Pojišan < Pansianum i Sukojišan < Sanctus Cassianus.

Πυρότιμα pokazuje prije svega dalmatinsko *t* mjesto mletačkoga *d* u današnjem imenu Parmûda = mlet. Premuda¹⁶⁾.

Isto tako piše *t* mjesto *d* i u Μελετά, gdje se pokazuju osobite vokalske promjene u današnjem srp.-hrv. obliku: *o* mjesto *e* stoji radi predidućeg labiala upravo kao u poništra < fenestra. *a* u Molät mjesto Konstantinova *e* i razlika u akcentu (-ät prema -τά) nije mi jasna. Ispadanje dočelnoga -*a* je kao u Brazza > Brač. Ne mislim, da *a* za *e* stoji u vezi sa analognom veljotskom pojavom: *s* prelazom *e* > *a*¹⁷⁾.

Ἑστρουν = Sestrunj pokazuje također važnu veljotsku pojavu *á* > *u*¹⁸⁾. Riječ naime dolazi od extraneus. Označuje otok, koji leži postrance.

¹³⁾ Nast. Vj. XXIV, 666 bilj. 5. Identifikacija je prema Luciusu, koji piše Πιζόχ nunc Sale. Ime Čuh je dosta rašireno. Na Krku imamo Punta Čuf; Čuh u Mrkoj Poljani (Ak. Rj. V, 798 s. v. Kupište).

¹⁴⁾ Nast. Vj. XXX, 17 sl.

¹⁵⁾ Nast. Vj. XXIII, 345 br. 8; ČSJKZ, VI, 6.

¹⁶⁾ Odnosaji vokalâ su nejasni. Izgleda mi, ako je srp.-hrv. oblik stariji, kao da je Konstantin izmijenio vokale i konsonante. Srp.-hrv. bi oblik zahtijevao Πυρίμοτα. Upor. za griješke ovakove prirode moj članak Zur illyrischen Ortsnamenkunde, Festschrift Kretschmer, p. 253.

¹⁷⁾ Bartoli II § 295 -*at* = *etto*. Vjerovatnije je, da je car ovdje pomiješao Melita > Meleda sa Molät < Melata a. 995, 1078, Rački, Doc. 25., 132. = tal. Melada. Konstantinov akcentat mogao bi se osnivati i na čakavskom genitivu *Molätâ, koji mi iz današnjega govora nije potvrđen.

¹⁸⁾ Bartoli II § 286. G. 1420.—79 Sestrugn. Potvrda za Estrum bez početnoga *s*- nalazi se u Status personalis et localis archidioec. Jadertinae 1911, p. 105. Riječ je dobila početno *s*- radi toga, što sestra dolazi na Jadranu vrlo često kao naziv školjeva.

6. I kod imena otoka i gradova, što leže uz more, sve ako i pripadaju susjednim slovenskim oblastima, car slijedi romanske forme, očiti znak, da su mu i ovdje bili izvjestioci Romani. Osobito je interesantno pisanje otoka, koji pripada Neretljanima (Poganima): τὰ Κοόρκουρα, νήσος μεγάλη ἢ Κοόρκρα ἔτοι τὸ Κίκερ. Car daje, kako se vidi, ovome otoku dva imena, od kojih je prvi romanski oblik, a drugi slovenski: Křkar¹⁹⁾ < *КѢКЪГѢ. I ovdje dakle vidimo dva vrela njegova znanja, kao i gore.

Kad ovo znamo, onda možemo lako dokučiti, zašto zove drugi veliki otok Neretljana (Pogana) τὰ Μέλετα ἔτοι τὸ Μαλοζεάται, za koji veli, da ga spominje sv. Luka u Djelima apostolskim. Ovdje ne daje srp.-hrv. oblika (Mljet), nego starodalmatinski Méleta, jer se u carevu obliku nalazi t mjesto mletačkoga d (Meleda). Τὸ Μαλοζεάται, kojim tumači ime ovoga otoka, je očito ime stanovnika, ethnikon stvoren od imena otoka s pomoću nastavka -ιάται²⁰⁾ (cf. Σπαρτιάται etc.). Taj ethnicon znači dakle Mljećani. Zašto ovdje ovako postupa, može se samo nagadati. On naime ovdje citira čitavu legendu o sv. Pavlu, pa spominje i latinsko ime otoka Μελίτη = Melita. Postupao je dakle u biblijskom stilu, gdje se govori o Korinćanima mjesto o Korintu i t. d.

7. Ako ovo znamo, onda nije nikakova smjelost uzeti, da su se caru kao strancu mogle lako dogoditi i greške. On je mogao uzeti srp.-hrv. i romanski oblik istoga otoka ili grada za dva različita lokaliteta. Tko bi od današnjih stranaca prvi puta čuo na pr. Dubrovnik i Ragusa, Veglia i Krk, Trogir i Traù, Split i Spalato, a ne bi bio pobliže obaviješten o istoznačnosti ovih imena, mogao bi lako doći na misao, da se u ovim slučajevima radi, ne o jednom nego o dva lokaliteta. Caru se ova greška zaista i dogodila. Car veli, da se među nastanjenim gradovima krštene Hrvatske nalazi ἢ Νόνα. Kako je to grad primorski, sasvim je naravno, da mu daje romansko a ne srp.-hrv. ime. I ovdje ne slijedi klasične tradicije, jer ne piše Ἀινόνα, nego daje romanski oblik bez početnoga e, kako i danas glasi ovo ime kod Talijana. Ovo ime dolazi opet i među imenima 11 starohrvatskih županija: ἢ Νόνα. Ali među ovim županijama spominje car i ἢ Νίνα, koji naziv evidentno odgovara hrv.

¹⁹⁾ Ak. Rj. V. 593.

²⁰⁾ ζ za ti, upor. sa nepoça za nepotia u starodalm., Bartoli II § 387. Kako imamo i u mletačkom Čozđt = Chioggiotto grčki sufiks za izvođenje stanovnika, a u listinama su nam potvrđeni adjektivi na -itanus baš za Dalmaciju (upor. gore bilj. 7.), gdje je srašten grčki i lat. sufiks, mislim, da Konstantin nije napravio Μαλοζεάται sâm, nego da je samo grecizirao nama nepoznati staro-dalmatinski naziv za Mljećane. Glede vokalskih promjena pred naglaskom upor. na Krku Kakarajne < cicerina, Sarakajt < ceresetum, Bartoli II § 346 i Aglit. XXI. § 72.

obliku Nin u gen.²¹⁾. Nije nikakov dokaz protiv ovoga mišljenja, ako se reče, da u ovom slučaju dobivamo ne 11, nego 10 županija, kad se danas općenito uzima, da je tih županija i onako moralo biti daleko više od broja jedanaest²²⁾. Car onih, koje su bile u unutrašnjosti, nije u cijelosti pobrojao.

Neretljani (Pogani) imaju još i otok, koji car piše u klasičnom, ne u romanskom obliku *ὁ Φάρος*. Za sve njihove otoke, pa i za ovaj, kaže, da je veoma lijep i plodan. Na drugom mjestu ne zove više ovaj otok klasičnim imenom, nego romanskim u ž. r., kao što su sva romanska imena dalmatskih otoka u ž. r.: *νήσος ἑτέρα μεγάλη τὸ Φάρα*.

Istoj oblasti, veli nadalje, ne pripada otok *τὰ Χόαρα*. Ali je veoma vjerojatno, da je car ovdje pod utjecajem srp.-hrv. oblika Hvar u gen. zabunom stvorio novi otok.

Da ova moja misao nije samo duhovita dosjetka, dokazuje okolnost, što Farlati II, 214, IV 185 zove ovaj otok upravo onako, kako je car nazvao Korčulu t. j. romanski oblik tumači i Farlati kao i car sa srp.-hrv.: *Farra* sive *Quaro*.

Bizantinci i inače ovako postupaju, n. pr. u popisu biskupija *ὁ Σιρμιόν ἦτοι Στριάμου*,²³⁾ gdje se *Sirmium* tumači slovenskim *Srěmъ*, u grčkoj grafiji dakako.

8. Nada sve je pak interesantno opaziti, da car i čista slovenska imena piše u obliku starodalmatinske fonetike. To se vidi u imenu nastanjenog grada Zahumljana *τὸ Γαλουμαχίνικ* za srp.-hrv. *Glumine*. Ovdje vidimo, da piše mjesto *i* diftong *ai*²⁴⁾ baš kao u veljotskom i u dalmatinskim listinama *Jura(i)na* (a. 1060 — 1095) za *Jurina*.

Ono umetnuto *a* iz *τ* i *λ* nije dakako svarabhaktički vokal ni grčki ni romanski, jer oba jezika poznaju konsonantsku grupu *gl*, nego je to romanski predlog *a = ad*, koji se možda nalazi i u Konstantinovoju grafiji *τὸ Ἀσπλάθον*. Grafička je dakako greška, ili careva ili izvjestiteljeva, što je taj *a* došao na krivo mjesto.

²¹⁾ Takovo dočetano *-a* rado Bizantinci dodavaju slov. imenima, koja se svršuju na konsonant, upor. u današnjoj Grčkoj *Florina* za *Hlerin*, *Vodena* za *Voden*, u starijih pisaca *Prizdriana* za *Prizren*, *Tralitza* ili *Triaditza* za *Srjavec*, *Kiama* za *Kijev* i t. d.

²²⁾ Upor. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, I. 673 sl. Da je takvih županija moralo biti mnogo, dokazuju i imena mjesta kao *Župañe*, *Župaña*, adjektivi sred. ili žen. roda od *župan* + *ja*, *Županjac*, gdje imademo isti adjektiv supstantiviran s pomoću *-ьс*, upor. Miklosich, *Slav. ON* aus Appel. br. 789.

²³⁾ U popisu biskupija, koji citira Jireček, *Christl. Element*, p. 94.

²⁴⁾ Bartoli II § 299, 301.

9. Od drugih primorskih gradova, koji pripadaju slovenskim oblastima, znade car za romanske oblike još u ovim slučajevima. Krštenoj Hrvatskoj pripada τὸ Σκρόδωνα za srp-hrv. Skradin. O mjesto α je zacijelo grafička greška njegova ili izvjestiteljeva, iste prirode kao i σ za β u τὴν Κρίβασαν. Prema tome ime sasvim odgovara rom. Scardona.

Da za Solin piše samo Σαλῶνα, razumije se samo po sebi, isto tako i τὸ Σταγνόν za Ston te Καναλή (= romanski nom. plur.) za Konavli.

Interesantniji su ovi slučajevi. Za Epidaurus ne piše odgovarajući grčki oblik, nego romanski τὸ Πίταυρα, gdje opet vidimo pojave dalmatinsko-romanske fonetike: 1. t mjesto d, koji se ovdje ima drugojačije tumačiti nego u Μέλετα — Meleda i t. d.; 2. gubitak početnoga e kao i u Nona, pitropus, biskup, Pivados < Epibatai i t. d.; 3. dočetak -α kao i u drugim imenima dalmatinskih gradova i otoka: Zadra > Zara, Brazza i t. d. Ovo se -α može i drugačije tumačiti (vidi bilj. 21 i niže).

Značajno je također, što piše za Kotor ne po današnjem talijanskom Cattaro nego τὰ Δεκάτερα, g. τῶν Δεκατέρων, gdje opažamo opet značajnu pojavu dalmatinske romanske fonetike: oslabljenje nenaglašenoga a u e; upor. Spaletum i Porto Telego za Tilagus. Još je značajnije, da je ovo isto ime prenio na osnovu suzvučnosti i na ime bosanskoga grada Kotor: εἰς τὸ χωρίον Βόσωνα τὸ Κάτερα. Kotor bi mogao pisati samo *Κάταρα.

10. Kako vidimo, on i na gradove u unutrašnjosti prenosi romanska imena. Kad ovo znamo, onda nas ni najmanje ne čudi, što za dva grada (δύο κάστρα) na teritoriji Zahumljana ne piše srpsko-hrvatski oblik Blagaj, koji je u ostalom prevod iz latinskoga, nego romanski τὸ Βόνα. Ova se dva grada nalaze na vrhu brežuljka. Car znade još i to, da iza ovoga brežuljka protječe rijeka, koja se zove također Βόνα, ime, koje su i Sloveni zadržali: Búna, dok su ime grada preveli u Blagaj. Značajno je, da i car daje ovoj riječi isto značenje, koje i Sloveni, govoreći ὃ ἐρμηνεύεται καλόν, koji je adjektiv ovdje ne u starogrčkom, nego u novogrčkom značenju: dobar = blagъ.

Kad znamo sve ovo, onda nas ne čudi, što car prevodi na Primorju ona imena, koja su jasna. Tako car zove jednu od onih 11 starohrvatskih županija grčkom riječi ἡ Παραθαλασσία.²⁵⁾ Ovako se ta županija nije za cijelo nikada zvala, jer u dokumentima čitamo Rusin, Jacobus (iupanus) morsticus.²⁶⁾ Dakle je Konstantinov naziv zacijelo prijevod od srp.-hrv. Primorje ili Podmorje.

²⁵⁾ Prema Šišiću o. c. 673. je to Klis.

²⁶⁾ Rački, Doc. 111, 113, 117, 128, 132, 147, 149. Upor. IΦ., VI. moj članak br. 27.

Nakon ovih konstatacija nije ni najmanje presmjelo, ako ustvrdimo, da je car dao i za ime grada krštene Srbije romanski prijevod, a ne originalno slovensko ime. To je τὸ Σαληνές Soli.²⁷⁾ Konstantinov je oblik očiti latinski ablativ plurala Salinis. Ime ovoga grada začudo je uvijek bilo prevedeno. Turci ga prevedoše u Tuzlu i to ime ostade u uporabi do danas, dok se je slovenski naziv upotrebljavao samo u Srednjem Vijeku. Ovo je prevođenje nastalo odatle, što se je ondje oduvijek dobivala sô. Radi -ες mjesto -is upor. moje Pojave, p. 65, 4.

II. Od imena gradova car pravi ethnica s pomoću grčkoga sufiksa u Καναλιεῖται = Konavljani, Τερβονιῶται = Trebinjani (upor. bilj. 20). Ali je car na Primorju ostavio kad i kad i romanska ethnica. Tako za Neretljane (Pogane) veli, da se zovu i Ἀρεντανοί, očito latinska izvedenica s pomoću čestoga sufiksa -anus od Narentum i Narentani. Isto je takova izvedenice Διοκλητιανοί za Dukljani.

12. Od ličnih romanskih imena car nam je na žalost malo zabilježio; ali i ono, što je zabilježio, veoma je karakteristično. On veli, da su se iz porušenog Epidavra naselili u Dubrovnik ovi Romani: Γρηγόριος, Ἀρσάφιος, Βικτωρίνος, Βιτάλιος, Βαλεντίνος ὁ ἀρχιδιάκων, Βαλεντίνος ὁ πατὴρ τοῦ πρωτοσπαταρίου Στεφάνου. Pored kršćanskih imena Γρηγόριος, Στέφανος ovdje se osobito ističu čisto rimska: Victorinus od Victor, Vitalius od Vitalis i Valentinus od Valens i jedno orientalno grecizirano Ἀρσάφιος²⁸⁾.

13. Već smo kod promatranja ovih imena uočili ove činjenice: 1. car dobiva podatke od domaćih ljudi, Romana i Slovena; 2. on se samo u rijetkim slučajevima drži klasičke tradicije u pisanju imena; 3. u pogledu fonetike on je, izuzevši neizbježive grafičke greške kod riječi, kojima se ne zna značenje, a to su imena mjesta, prilično pouzdan, pa njegovi oblici mogu služiti za poznavanje romansko-dalmatinskoga dijalekta.

Kod slovenskih mjesnih i osobnih imena podaci su carevi daleko brojniji i pouzdaniji, jer ovdje nije moglo biti ni ma kakove tradicije, kako je to bilo kod pisanja dalmatinskih romanskih gradova. Kako su ova njegova imena veoma važna za historiju srp.-hrv. jezika, jer su zapravo jedini dokumentat ovoga jezika u 10. stoljeću, valja njegove grafije veoma pomno ispitivati.

14. Ispitujmo najprije, kako car transkribuje slovenske glasove.

Dugo a nastalo stezanjem (upor. pās < pojās) car još pozna u osnovnom obliku. Za bān on piše βοάνος ili βοάνου prema avar. bajan.

²⁷⁾ Jireček-Radonić, Историја Срба, p. 117.

²⁸⁾ Jireček, Romanen II 23. O svemu, što ide u dalm. antroponimiju, v. Razprave, IV. p. 1—42.

U nekoliko slučajeva je pisao o mjesto slov. *a*: 1. ὁ Κοσέντζης, ako ime stoji za *Kasędžъ, kako velikom vjerovatnošću misli Ramovš²⁹⁾, 2. ὁ Ροδόσθλαβος za Radoslav i u 3. τὸ Σκάρδονα za Scardona. Posljednje smo već gore protumačili. Ali se može raditi u 2. i 3. slučaju o rdavoj asimilaciji, tako da ovi slučajevi nemaju nikakove lingvističke vrijednosti za poznavanje izgovora slov. *a*, koji on inače uvijek piše sa *α*. Primjeri su za to tako brojni, da ih ne treba posebice navoditi.

15. Interesantnija je pojava, da on piše slov. *o* kao i dalmatinski Romani sa *α*³⁰⁾: τὸν Βελάη, sin trebinjskog župana, koje odgovara slov. Běloje; τὸ Κλαβόνα, grad krštene Hrvatske = Klobuk.

Općoj navodi bizantinskih i zapadnih pisaca odgovara njegovo pisanje *α* za *o* u imenu Slovena: Σκλάβοι, ἔθνη Σκλαβινικά, τῶν Σκλαβικῶν ἔθνων, οἱ λοιποὶ Σκλαβῖνοι, τοὺς λοιποὺς Σκλαβαρχόντας.

Isto tako piše i dočetno -o, koje i Rumuni identifikuju sa lat. -a > ā: τὸ Χλεβένα, grad krštene Hrvatske = Hlěvьno. Ovako zamjenjuje ovaj slov. vokal i latinski dokumenat Cleuna, Rački p. 413, Sm. XIV 238, a. 1370 Hlěvne, Sm. IX, 52, 3 = MhSlm XLII p. 2. a. 1322 de Hlivina.

Ovamo ide i ime vladara Hrvata za vrijeme njihova krštenja τὸν Ποργά, τὸν πατέρα τοῦ Ποργά, ako ime stoji, što nije baš vrlo vjerovatno, za slov. hipokoristik Βοργκο od Borislav.

U ovu rubriku ide kao primjer i τὸ Δαλέν, ἡ δε τοῦ Δαλενοῦ, županija Neretljana (Pogana), ako je ispravna Šišićeva³¹⁾ identifikacija sa Dole.

Isto tako i ime romanskog otoka Καταν, ako je ispravna gornja identifikacija sa Tkon = danas Kun³²⁾.

Nadalje ime nastanjenog grada krštene Srbije τὸ Τζεραβουσκεή, ako je ispravna moja i Šišićeva³³⁾ supozicija, da ovdje valja tražiti adjektiv чръновгъѣскъj izveden od mjesnog imena Crni Vrh.

Vjerovatno je, da je car dobivao ova imena preko dalmatinskih Romana, ali, kako će se vidjeti iz drugih mojih razlaganja, i kako to još izlazi i iz Kretschmerova članka (v. bilj. 30), i drugi bizantinski pisci zamjenjuju slov. *o* sa *α*. Mogao je dakle čuti ova imena i od Slovena.

16. Slovensko *u* piše bagrenorođeni pisac nekoliko puta iznimno sa *ω*: τὸ Κλαβόνα, grad krštene Hrvatske = Klobuk. Prema tome mo-

²⁹⁾ Razprave II, 317.

³⁰⁾ Upor. Kretschmer, Afsl Ph. XXVII, 231 sl. Rad, kń. 224, 101 sl., 105, 107, 123; Mélanges A. Thomas, 413.

³¹⁾ o. c. 451.

³²⁾ Prema tome bi se u njegovoj grafiji imao tražiti starodalm. oblik *Coton, upor. Nast. Vj. XXX, 446. V. niže 25.

³³⁾ o. c. 459. Moglo bi biti, da je гъ ispušteno prema Šišićevoj supoziciji. O tome, kako car piše гъ > ґ, vidi niže 32. Moglo bi se još uzeti i to, da ω stoji mjesto ρω, a ovo da je za гъ. Upor. niže očitu griješku u Μεγορέτος.

žemo uzeti, da se ω ima čitati kao *u* također i u dočetu u imenu dalmatinskih nenaseljenih otoka Γρεβενώ, Σελβώ i u imenu otoka, koji pripada Neretljanima (Poganima) ἡ Βάρτζω. Ja u ovoj grafiji gledam slov. padežni nastavak *-u*: Grebenu, Silbu, Braču.

Sloveni zamjenjuju također grčko ω sa *u*: *πάπλωμα* > poplun, *ἀρράβων* > aravuna, rauna.

Padežni nastavak *-u* nalazi se međutim i u latinskim dokumentima: a. 1069 insula que in vulgari sclavonico Ueru nuncupatur, danas Vir (upor. Rački, Doc. p. 73, Jireček, Romanen I, p. 64). Takovo *-u* dolazi i u apelativu dedu a. 1070 (Rački, o. c. p. 80).

Međutim valja upozoriti i na to, da se ovakov dočetak *-ω* nalazi i kod čisto grčkih imena kod bizantinskih pisaca kao u τὴν Ρωγώ za Rogus u Epiru kod Kantakuzena (ed. Bonn I, p. 509.), pa bi se moglo raditi i o greciziranju, a ne o imitaciji slovenskoga padeža.

U dva slučaja piše bagrenorođeni car slovensko *u* baš onako, kako se u starolatinskome i u romanskome zamjenjuje grčko ypsilon, t. j. sa *o*. To je najprije u imenu grada u krštenoj Srbiji τὸ Μεγυρέτους za Među-riječ ili *-je*, pa u imenu romanskog nenastanjenog otoka u zadarskom arhipelagu Πιζύχ, za koji Lucius kaže, da je danas Sale na Dugom otoku, a zapravo odgovara položaju Čuh (polje, brdo), odakle imademo izvedenice Čušćica (vala), Čuška dumboka, između Sali i Telašćice.

Ova podvojenost u pisanju slov. *u*, koji inače i on transkribira sa *o*, mislim da je nastala odatle, što su caru ove dvije riječi bile napisane latinskim slovima sa *v*, koje je on mehanički grecizirao sa *o*³⁴).

Πι- u Πιζύχ ispao je upravo onako kao i *p̄z* u pčela, pšenica, pčioda > čela, šenica, čioda.

17. Daleko je interesantnije za historiju srp.-hrv. jezika, kako carski književnik piše *ѣ*. U glavnom se dadu konstatirati dvije grafije: reda i običnija. Rijetka je zamjena sa *α*, koja inače često dolazi kod bizantinskih pisaca,³⁵) kako ćemo vidjeti, i koja se nalazi u slovenskim tudicama novogrčkog i arnautskoga jezika, a opominje i na *ea-a* u dakorumunjskom, meglenskom i cincarskom jeziku.

Kod cara imademo takvo pisanje u imenu hrvat. vladaoca (μέχρι τοῦ ἀρχοντος) Κρασημέρη Krěsimirъ i u ethniconu (εἰς τὸν ἀρχοντα τῶν Τραβούνων u De cerimoniis aulae byz. II. c. 48 (ed. Bonn p. 691), dok u De adm. imp. c. 29, 128-9 ovaj isti ethnicon, kako smo gore vidjeli, piše Τερβουνιῶται i njihov kraj isključivo Τερβουνία.

³⁴) V. niže o Νογράδε.

³⁵) V. Beličev Zbornik, p. 122, bilj. 5.

Daleko je običnija njegova grafija sa jednostavnim ϵ . To se vidi ponajprije u Βελοχρωβάτοι ἤγουν ἄσπροι Χρωβάτοι, gdje, prema tome, nema dvojbe, da se radi o adjektivu bělъ. Isto je tako i u od tog adjektiva izvedenom imenu: 1. Βελάη = Běloje, sin trebinskog župana, hipokoristik od Běloslavъ, kao i u imenu gradova: τὸ Βελόγραδον, τὰ Βελε(α)γράδα za današnji Beograd na Dunavu i Biograd na moru; 2. τὸ Βελίτζειν, grad u krštenoj Hrvatskoj, za Běllica, a. 1182 Belice (Sm. II, p. 180). Isto tako u imenu župe i grada u krštenoj Hrvatskoj: ἡ Χλεβίανα, τὸ Χλεβένα = Hlěvno, kao i u imenu nastanjenog grada u krštenoj Srbiji τὸ Λεσνήκ = Lěsny (κ = κάστρον = grad). Ovaj je adjektiv danas supstantiviran sa -ica: Lješnica. Izvedenica je od lěsъ (šuma).

Ovamo ide i pred slovensko ime staro-hrvatske župe ἡ Πλέβα od Pelva, danas u ikavskom obliku Pliva, gdje *l* predpostavlja *ϕ*.

Nadalje τὸ Μεγυρέτους, gdje *o* stoji mjesto ζ, pa se ima čitati Μεγυρέτους Međurěčъ ili -je (Šišić, Povijest Hrvata, I. 459). Isto tako i u imenu naroda οἱ λεγόμενοι Νεμέτζιοι, stanovnici od Βαϊούρη = Bavarske, za Němьci.

Isto tako piše i imena bugarskoga grada ἀπὸ Πρεσθλάβου = Prěslavъ, rimski Marcianopolis, turski Eski-Stambul (= stari Carigrad) na podnožju Haemusa, kao i u lokativu singulara u τὸ Νογγράδε < νъ Nov + gradě, nastanjeni grad u dukljanskoj oblasti, i u τὸ Βελεγράδα νъ bělě i t. d.

Isto tako i u hipokorističkom sufiksu -ἐπъ u τὸν Βόρενα = Borěpъ od Borislavъ, sin srpskoga arhonta Mutimira.

Nada sve je pak značajno za historiju naših ličnih imena, da gotovo redovito piše složenice na -mirъ sa -μέρος ili -μέρης: 1. ὁ Τζουτζημέρης, sin Hvalimirov, gdje će prvi dio sadržavati zacijelo grafičku grešku ili mjesto Τζουδη- ili Στρατζη-, pa će se imati tražiti u Konstantinovoј grafiji ili Čudimir ili Sracimir; 2. ὁ Φαλιμέρης, sin kneza Vlastimira; 3. ὁ Βλαστήμερος, tri puta ovako napisan, srpski knez g. 835 — 844; 4. ὁ Στροήμερος, sin kneza Vlastimira = Strojmir; 5. τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη, = Krěsimir, sin Trpimirov.

Kao iznimka od ovoga pravila figurira η za ě u Κλονίμηρος i ὁ Μοντιμήρος, sin srpskoga kneza Vlastimira. Kako η može stajati i za je (e) kao u Βελάη = Běloje (vidi niže), možemo i ovdje čitati *Μοτιμέρъ, a ne *Μοτιmirъ.

Zna se, da se ova karakteristična slovenska imena raspadaju na dva tipa, 1. na ona, koja u drugom tijelu imaju -měrъ i 2. na ona, koja u istom dijelu imaju -mirъ. Kako Budimerci u morihovskom kraju u Macedoniji, pa Gojmerje, danas Gomirje u Hrvatskoj, pokazuju, imamo uzeti, da je i na slovenskoj balkanskoj teritoriji u najstarije doba prevladao oblik -měrъ, koji je bio kasnije zamijenjen sa -mirъ pod uplivom

pučke etimologije, jer se je mislilo, da ova imena stoje u vezi sa -mir „pax“, što dakako nije istina. Ova složena imena idu naime čak u indo-evropsko vrijeme, pa slov. -mĕrĕ odgovara grčkim imenima na -μωρος „velik“, keltskom -māros „velik“, got. -māreis, st. v. nj. māri „velik“. Nemaju dakle ništa zajedničko sa mirъ.

Pita se sada, kako se kronologički odnose ove dvije grafije α i ε?

Budući da je prva zajednička sa refleksom u gorespomenutim tudicama, očito je, da ona ne prikazuje nikakov specifikum srpsko-hrvatskoga jezika. Specifikum ovoga jezika može biti samo ε, koji se daje konstatovati za ovo vrijeme i u latinskim dokumentima za krajeve, gdje se danas ikavski govori³⁶). Tako imamo u Dalmaciji Belata = Bělota, prior Arbe, a. 1018; Belay locus a. 1090; Belgradum, Belgradensis a. 949 — 52,998, 1060, 1070, 1097, 1076; Bellica, pater Minidragi a. 850—96, de Bello, terra prope Spalatum, a. 1030, Belço, frater Michae a. 1070, Boleslav tepzi a. 1060, Boledrag, iupanus a. 892; Bolemir de Narach a. 1085 — 95; Bolinega, mulier Nonensis a. 1072, Bositecha a. 1085 — 95, Bosetech, banus tempore Cresimiri; ded, dedu a. 1062, Ded, filius Climini a. c. 1074; Dedacha a. 1071 — 8; Dedo, puer 1080, Dedochna presbyter a. 1072; Dedona servus 1080; Dedullo servus a. 1080; Negomir, pater Zovinne a. 1070 — 8, Negovan u Suhovarama, u Biogradu i kao svjedok a. 1070, 1076; Negulus c. a. 1070; Negutin iuppanus a. 852; Vekeneg, Većenego, Vekenega a. 1066, 1073.

Imena na -mir -mer osciliraju za doba hrvatske narodne dinastije.

Kako je ε bio zatvoren glas, može se sa Leskienom reći, da Konstantinova grafija prikazuje prvi srpsko-hrvatski stepen („urserbisch“) glasa ѣ.

U ovoj konstataciji leži velika važnost grafije careve. Za narodne dinastije Hrvati još nisu ikavski govorili, nego ekavski, upravo onako kao i Srbi. Razvitak ikavskoga govora mora se datirati u dvanaesto stoljeće.

18. Carev η je običan znak za *i i ĭ* upravo kao *i* u novogrčkom govoru, kako se vidi u grafijama. Ali u tri slučaja može se uzeti, da ga carski književnik upotrebljava u starogrčkoj vrijednosti za *e i* to na kraju. To su Βελάη = Bělōje, τὸ Ἰοσλή, ime zahumskoga nastanjenoga grada, koje se zacijelo ima ispraviti u Ὀσλή = Ošlje; ἡ Ἀρβη = Arbe.

Najčešći su ipak primjeri za η = *i*, kako je prema historiji grčkoga jezika i naravno: ἡ Τζέντζηνα, ime starohrv. županije, koje se također ima ispraviti u Τζέντηνα = Cetina; τὰ Ἡμοτα, ime druge starohrv. županije = Imota; ἡ Τνήνα ime treće starohrv. županije = Tnin > Knin; τὸ Τενήν, grad u toj županiji = *Тьninъ, Tnin > Knin; νήσος Ἰης, ostrvo, koje nije neretljansko, = *Jis > vъ*Jis > Vis; osobito često

³⁶) Leskien, Gramm. der skr. Sprache, I, p. 114 § 202.

u prvom dijelu složenih imena: ὁ Βλαστήμερος > Vlastiměrgъ; τοῦ Κρασημέρη = Krěsiměrgъ; Τερπημέρη = Trъriměrgъ; ὁ Στροήμερος = Stroiměrgъ; ὁ Προσήγορος = Prosigoiъ.

Kao u ovim posljednjim primjerima carev η služi za *i* još u dva slučaja: τὸ Τζερναβουσακί = črnonrъšъskъji u τὸ Δρεσνεήμ = dręžъnъj, adjektiv od dręzga. η ima vrijednost *i* u grafiji za dalmatinsko-romanski diftong *ai* u τὸ Γαλουμαήμικ = Glumine.

19. Novogrčkom izgovoru odgovara i to, što car piše slov. *i* i sa ε (upor. Καναλιεῖται pored Καναλιετα), kao u τὸ Βελίτζειν = Bělīci, lokativ singulara ili nominativ plurala. Drugi je primjer Κλεισα = Klis. Primjera, kako se vidi imado daleko manje, nego li za η = *i*.

20. Nešto više primjera ima za jednostavno ι: ὁ Φαλιμέρης = Hvaliměrgъ, τῆς Ζεντινας, ime rijeke, koja je međa između Hrvatske i Srbije = Cetina. U ovom se primjeru vidi, kako je car više puta nedosljedan u svojoj grafiji, jer ime županije piše sa η. Spomenuti valja samo još primjer τοῦ Μυροσθλάβου, da se vidi, kako car tačno razlikuje -měrgъ i -mirъ u složenim vlastitim imenima. Navoditi sva ostala imena sa grafijom ι = *i*, bez lingvističkoga je interesa.

21. Od većeg je naprotiv interesa, da on piše slov. *i* ili *i* i sa ε, što se može protumačiti činjenicom, da nenaglašeno ε u sjeverno-grčkim dialektima ima zatvoren izgovor³⁷⁾ (u neku ruku kao madž. *é* u *élet*).

Najvažniji je primjer βοάνου pored βοάνος = bojanъ < avar. bajan > bân, ako nije pisarska greška.

ὁ Πριβέσθλαβος, tri puta ovako napisan, može biti i za *Priběslavъ³⁸⁾ (cf. Soběslavъ, Bolěslavъ) pored Pribislavъ.

Ovamo ne ide kao primjer ἡ Βρεβέρρα, ime starohrv. župe = Bribir, jer je ovaj posljednji oblik po svoj prilici ikavizam za starije Breber, koji je oblik dovoljno potvrđen³⁹⁾.

³⁷⁾ Može biti i obratna grafija prema novogrčkom pravilu, da *i* stoji mjesto *e* pred samim vokalima, upor. Hatzidakis, *o. c.* p. 9. VIII.

³⁸⁾ Upor. obratno Ballislava u Dubrovniku (Jireček, *Romanen* II 67).

³⁹⁾ Breber ima i Vitezović (Ak. Rj. I 620). adj. breberski; pored toga ima i Brebir. Upor. Nast. Vj. XXIII, 441. Za Bribir u Hrv. piše g. 1481. Vinciguerra Barbreca, Cicognano Barbiera (Mh Slm. VI, 47). Cf. u Francuskoj Barbieres (Drôme), odatle deminutiv Barbeirolo. Bribir ima i u Lici iznad Pustog Polja (sp. k. 28/14.). Barbaricum je na nadpisima izraz za nekulturne zemlje: in barbarico occisus (Pirson, *La langue des inscriptions latines de la Gaule*, 2. éd., p. 245). Rimska Varvaria na Krki u blizini od Municipium Salvium (Wiss. Mitt. aus B. H., XI, 121) kao i ethnicon odatle piše se uvijek sa v: Liburnus Varvar(ia) CIL III 104 = Dessau, *Inscr. sel.* 2889, Varvarini CIL III 6418 = Dessau, *o. c.* 2259. Premerstein, *Strena Buliciana*, 205. identifica Varvaria također sa „wahrscheinlich Bribir“. Upozoriti ipak valja i na slov. brebir „Schotter“ (Pleteršnik, I, 54).

22. Singularna je grafija υ za i^{40}): τὸ Μεγύρετους, koje se ima ispraviti u Μεγύρετους, za Međurěči⁴¹), lokativ od Međurěčb ili -je.

23. Kao što smo gore (17) nesumnjivo utvrdili, da su Hrvati i Srbi u Konstantinovo vrijeme bili ekavci, tako se isto može nesumnjivo ustanoviti na osnovu njegovih grafija, da su oni u njegovo vrijeme posjedovali nasalne glasove φ i ϵ .

Za prvi nasalni glas imamo samo jedan primjer, a i taj je vrlo značajan. To je ὁ Μουντιμήρος < Μοτιμήρb, srpski knez. Ovdje već vidimo, da se ovaj nazal izgovarao zatvoreno, približavajući se tako današnjemu *u*. Na vlas tako piše ovaj nasal i starohrv. natpis iz g. 892. Muncimir⁴²).

Više primjera ima za ϵ : ἡ Τζέντζηνα = τῆς Ζεντίνας Cetina = danas Cetina; Ἀρεντανοί = Narentani > Neretva; ἡ Πεσέντα, ime starohrv. župe = *Pbsetb = Pset; Κοσέντζης = Kasędzb > Kasezi.

Za srp.-hrv. izgovor ne dokazuje doduše ništa, ali ilustracije radi spominjem i ovaj primjer: τοῦ Σφενδοπλόκου = Svętoplkb.

Ako u jednom slučaju piše samo ϵ za nasalno ϵ , onda to po svojoj prilici nije današnji refleks, nego se ima uzeti ispadanje radi disimilacije kao i u Κίξερ za *Κίρξερ. To bi bilo u τὸ Δρεσνεήν za *drežbnbj, adjektiv od drežga⁴³).

24. Za historiju srpsko-hrv. jezika naročito je važno, kako piše tvrdi i meki poluglas: b, ь. Njegova je grafija u ovom slučaju vrlo zamršena, jer razlikujemo ništa manje nego šest slučajeva, tako da se može kazati, da je upotrebio sve grčke vokalne znakove osim α , da izrazi ove tamne i reducirane slovenske glasove.

Najnaravniji je slučaj pisanja ι sa ι : Πιζόχ = *Pbčuhb > Čuh, τῆν Κρίβασαν, ime starohrvatske župe, koje se ima za cijelo ispraviti u

⁴⁰) Oštir, Etnolog, I, 1 traži također lokal *Medjurečbju, koji se ne može primiti radi historije oblika, Leskien, o. c. § 721.

⁴¹) Upada u oči, da ovdje piše slov. *u* sa υ isto tako kao i -l. Starogrčko υ glasi u nekim novogrčkim dialektima također kao *u*, cf. Hatzidakis, o. c. p. 8. Konfuziju između *i* i $\tilde{i}$ konstatuje Hatzidakis p. 28 za 11. stolj. u potpunom opsegu.

⁴²) Šišić, Priručnik, I, 1. 124. c stoji mjesto τ, kako se t više puta kleše u to vrijeme. Sa c se doduše piše g. 892 (Rački, Doc. 13) i g. 1076 (ib. 106). Ali kako to nijesu originalne listine, ima se uzeti, da je prepisivač krivo čitao zaokruženo t, ne pazeći dovoljno na gornji potez.

⁴³) Šišić, Povijest Hrvata, I, 459 uzimlje ovdje grafičku griješku za Bresnik (danas Plevlje). I to bi moglo da bude. U tom slučaju imali bi interpretirati Konstantinovu grafiju kao adj. brestbnbj, upor. gore Δεσνήν. Protiv ovoga govori doduše τὸ Δεσνίτικον, koji nam veli, da Konstantin još ne pozna asimilacije -stbn- > sn. Protiv ove potonje primjedbe opet govori Γουτξηγά, gdje imamo čak asimilaciju -tbsk- odnosno -dbsk (upor. Guduscani) > tč. Kako Konstantin piše b sa ϵ (vidi niže 24), može se upoređivati i selo Drbnsnikb (Daničić, Rj.).

Κρίβαβαν = Крѣбана; τὸ Δοβροσκίη, nastanjeni grad zahumski, = дѣбрьскы, adjektiv od Dabar < Дѣбрь; τὸ Μοκρισκίη, drugi zahumski nastanjeni grad = Мокръскы, adjektiv od Mokro; ἡ Λαβίνεττα, nastanjeni neretljanski (poganski) grad = Labъčane, danas Lapčanj, τὸ Κίκαρ, ime otoka neretljanskoga, koje se zacijelo ima ispraviti u τὸ Κίκαρ = Крѣкрѣ > Кркар.

Ovamo će ići po svoj prilici i ἡ Σίδραγα⁴⁴), ime starohrvatske župe, sve ako i nije još uspjele naći današnji ekvivalenat Konstantinove grafije: = Сѣдрага „convallis“, kompositum kao Sutjeska.

Ne može se tačno ustanoviti, da Konstantin upotrebljava i samo za palatalni slovenski poluglas. Ali se istaknuti mora, da se za doba narodnih kraljeva upotrebljava u latinskim ispravama i za oba poluglasa: sitnicus, sitnic < сѣтъникъ, Dirzislavus < Дръзиславъ, Tirpimirus < Тръпимиръ.

Zamjena 2. ε je veoma česta: ὁ Τζεσόθλαβος, tri puta napisan ovako sa reduplikacijom⁴⁵) glasa ε, = Їславъ = Časlav = Ciaslavus kod Popa Dukljanina (c. XXII.) sa talijanskom grafijom ċ = ci + voc.; τὸ Τζερναβουσκεή < ѣгъноуѣшьскъ, adjektiv od Crni Vrh; τὸ Δρεσνεήη, nastanjeni grad u krštenoj Srbiji = дрѣзьнь (sc. grad) adjektiv od dręzga, kasnije supstantiviran s pomoću sufiksa -ik: Дрѣзьникъ (Novaković, Srp. sp. p. 132.); τὸ Γράδετα, ime nastanjenog grada dukljanske zemlje, koje se zacijelo ima ispraviti u Γράδετς: = Градьци, lokativ od Градьсь; τὸ Χλέβена = Нлѣвно; ἡ Πεσέντα = *Рьсѣтъ > Pset: τὸ Τενήη = *Тънинъ > Knin; τὰ Ρίσενα⁴⁶), nastanjeni grad u trebinjskoj oblasti, = *Risънь > Risan.

Ovamo ide možda i primjer τὸ Βερούλλια, nastanjeni grad u neretljanskoj (poganskoj) oblasti = Вѣрула = Vrulja, svakako pak οἱ Νεμέττοι = Нѣтъци, Τερπημέρη < Тръпимѣръ, οἱ Σέρβλοι = *Сръблє i τὸ Κίκαρ = Кркар, gdje imamo obje grafije u istoj riječi. Ne može se dakle misliti, da i i ε označuju različite nuance izgovora.

Kako se vidi, i opet se ne da ustanoviti, da Konstantin piše sa ε samo palatalni poluglas.

I ova grafija odgovara posvema grafiji dalmatinskih Romana: setnic, setenic, setinicus.

⁴⁴) Ovako pišu ovdje poluvokal i dokumenti (Šišić, Povijest I 449. bilj. 48), upor. i sit(i)nic (Rački, Doc. pasim). Na svojim putovanjima oko Polače i Biograda uza svu pomniju, nikako nijesam mogao otkriti korelat za ovo ime u današnjoj toponomastici.

⁴⁵) Nikako se ne mogu domisliti razlogu ove reduplikacije.

⁴⁶) Ovaj primjer nije siguran, jer bi se ε mogao interpretirati i kao gore u 9 kod Δεκάτερα.

Dva puta samo piše car palatalni poluglas 3. sa η: τὴν Γουτζηκᾶ, ime župe, kojom vlada ὁ βοάνας, = *Gъtъska⁴⁷⁾ > Gacka i Κοσέντζης za Kasędzь. Radi osobnih imena na- μέρης v. niže.

Nada sve je važno, da Konstantin ne piše oba poluglasa samo znakovima za palatalne vokale (ι ε η), nego i znakovima za velarne vokale.

Tako imamo 4. ο: τὸ Κόρι, nastanjeni grad krštene Hrvatske = Kъrinъ = Karin⁴⁸⁾ > Corinium; τὸ Μοκρόν, ἢ τοῦ Μοκροῦ, županija i grad kod Neretljana (Pogana): Mъkъrъ > Makar, danas kao ime naselja sačuvano samo u adjektivnoj izvedenici Makarska, dok se je staro ime sačuvalo samo kao ime brda; stari pišu: in Muccuro, Muccuritanus episcopus, Μουίκουρον kod Prokopija, Μυσου kod Ravennata; τὸ Δοβρισίικ = dъbrъsky, adjektiv od Dъbrъgъ, gdje vidimo obje grafije ο i ι za isti poluglas.

Dolazi i 5. ω kao grafija za oba poluglasa u tri slučaju: τὸ χωρίον Βόσωνα = Βοσῶνα, Βοσνα; Χρωβάτος, Χρωβάτια = Hъvatъ; Διάδωρα = *Zadъrъ > Zadar. Kad ne bi car izričito rekao, da ime ovoga posljednjega grada dolazi od lat. jam erat, mogli bi misliti, da se car odlučio na ovakovu grafiju radi toga, što je tumačio ovo ime onako kao i pjesnik Baraković: za + dar = διὰ δῶρα (pl. od δῶρον). U ostalom tko može danas da zna sve skrovite misli cara filologa?

Četiri primjera imademo za ον za oba poluglasa: τὸ χλοῦμ = h1ъmъ, ἀπὸ ὄρους καλουμένον Χλοῦμου, Ζαχλοῦμοι = Zahumljani; τὴν Γουτζηκᾶ = Gъdъska. Prvi poluglas piše se u kasnijim podvdama u ovom posljednjem imenu sa e: a. 1278, 1285. Geçeca, a. 1359. Geçcha, a. 1361 isto tako, a. 1364. Ghezche, zatim Gezegha, Gezecha, Gezgus u naslovima krčkih i modruških knezova. a za poluglas dolazi istom a. 1494 Gaczka. Adjektiv je gatanski a. 1510.⁴⁹⁾ Nesumnjivo je dakle, da careva τὴν Γουτζηκᾶ stoji za Gъtъska. Treći je primjer za τ, ъ > ον τὸ Τζερναβουσκᾶ = čъrnonъgъšъskъj, a četvrti ime oca zahumskoga vladara Mihaela τοῦ

⁴⁷⁾ Kod Šišića, Povijest I, 673 štamparska griješka Gъtъska.

⁴⁸⁾ Vokalizacija poluglasa ovdje iznenaduje, jer nije iste naravi kao na pr. u Naedъnum > Nadin. U posljednjem je slučaju moralo doći do vokalizacije radi toga, što bi bez nje nastala za početak nemoguća konsonantska grupa. Kr je naprotiv sasvim obična konsonantska grupa. Ima se uzeti, da je ovdje nastala vokalizacija ѡ > a radi prijedloga, koji se svršuju sa konsonantom vъnъ, prědъ, izъ.

⁴⁹⁾ Ove potvrde v. u MhSlm. III 432, IV, 61, 63, 107. V, 122. XLII, 43—45, 50. Prema tome ne će biti ispravna etimologija, koju daje Ak. Rj. III, koji veli, da ovo mjesno i riječno ime dolazi od gât, jer je prema Bernekeru, SIEW. 296 ova riječ od iskona imala a. I Dubrovčani pišu za Gacko u Hercegovini Geçecha (= Gecico kod Popa Dukljanina, Jireček, Handelstrassen 22, bilj. 626). Od Gacka izvedenica je Găştica Ak. Rj. III 111. Radi se zacijelo o kakvoj predslovenskoj riječi.

Βουσεβούτζη, koje identificiram sa imenom Sviola⁵⁰⁾, il regno di Sueuladō (Sevioladus) = Senudilaus kod Popa Dukljanina (c. III, p. 6),

⁵⁰⁾ Ovako je u srp.-hrv. prijevodu. Ovaj oblik zahtijeva, da se Senudilaus latinskog teksta ispremještanjem slova ispravi u *Vuseuiladus ili Suue-. Broj slova ostaje u svakom slučaju nepromijenjen. Da je ova moja identifikacija moguća i vjerovatna, vidi se još odatle, što Pop Dukljanin veli za njegova sina Silimira (Syllimir): „Fuerunt autem regni ejus fines de Valdevine usque ad Poloniam tam maritimas, quam transmontanas regiones = I bi kraljevstvo njegovo Bosna i Valdemia deri do Polonie tako primorsko, kako i zagorsko kraljevstvo“. Ovaj je podatak možda u vezi s onim kod Cara Konstantina c. 33., p. 160 (= Rački, Doc. 393.), gdje se veli, da je „ή γενεά τοῦ ἀνθοπάτου καὶ πατριῶου Μιχαήλ“ došla od nekrštenih stanovnika oko rijeke Visle, koja se zove i Διτζίκη i da se nastanila na rijeci Buni (= εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Ζαχλοῦμα). Na Βίσλα = Διτζίκη upućuje možda i Dukljaninova Polonia. Ako je tome tako, onda Mihaela valja identifikovati sa Dukljaninovim Silimirom, a to je tim vjerovatnije, što su hrv. kraljevi imali pored svetačkoga imena još i narodno. U Διτζίκη izgleda mi, ima se tražiti ime, koje odgovara mađžarskome Lengyel < plur. lęd + ěni (v. Melich, Über den ung. Volksnamen lengyel, Afs1Ph, XXXIX p. 279 sl.), koje Konstantin inače piše οἱ Λευζανῆνοι, τοῖς Λευξενίνοις, t. j. u Διτζίκη imao bi se tražiti adjektiv f. g. lędьska (upor. rus. Ljadskaja zemlja, Ljadьskoje polje). To je dakako samo onda moguće, uzme li se, da Konstantinova grafija počiva na grafičkim griješama: 1. Δ za Λ, 2.) ε za ν, 3.) da je ζ kao u Γουτζηκᾶ asimilacijski produkt od dьsk, 4) da je svarabhaktički vokal u teškoj konsonantskoj grupi (upor. -η- u Γουτζηκᾶ) odnosno greciziranje slovenskog adjektiva ž. r. s pomoću grčkog adjektivnog sufiksa -ικός. Upor. u ovom slučaju također Widukindove „Slavi qui dicuntur Licicavici“ (kod Niederle, Slovanské Starožitnosti, d. II, sv. 1, p. 276. sl., koji također naginje mišljenju, da je Δ grafička griješka za Λ). Ako je Διτζίκη zaista adj. žen. r. lędьska, onda se on ne može ni na šta drugo da odnosi nego na rēka. Visla je, prema tomu, Konstantinu poljska rijeka. I Maupas, Prospetto chronologico della storia della Dalmazia. p. 63. spominje, valjda po Dukljaninu, Ostroilova sina „Senulado o Svevlado“ za g. 504. Bila historijska vrijednost Dukljaninove vijesti koja mu drago, dopustiti se mora egzistencija ovoga imena u najstarije doba na našoj teritoriji U važnoj svojoj raspravi O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba (Rad, knj. 81. i 82.) Maretić pozna kao složenice s prvim elementom vьъ kod nas samo Svemil i Sverad, dok ih Miklosich, Die Bildung slav. Personennamen (Denkschriften, 10) p. 260. pozna kod Slovena daleko više. Vьsevolod dolazi kod Rusa i kao ime mjesta u adjektivnoj izvedenici Vьsevolož. Za tip hipokoristika, gdje je od drugoga elementa uzet samo prvi konsonant, kao što predpostavlja Konstantinova grafija, koju čitam Vьsevyci (dat.), daje Maretić o. c., knj. 81, p. 139. dosta primjera, od kojih spominjem samo Budim za Budimir i odatle hipokoristiki Budimko, Budimka te Vuksan za Vukoslav. Da je ovako skraćениh hipokoristika kod nas u staro doba moralo biti veoma mnogo, pokazao sam u Toponomačkim priložima: 1. Črnōmelj (ČSJKZ, V, 1—8).

Za hipokoristički sufiks -iko, -ika dao je Maretić o. c., knj. 82, p. 114. ništa manje nego 23 primjera, od kojih se Konstantinovu imeu približuju Borika, Pribiko, Vladyka itd. za Borislav, Pribisav i Vladislav.

Konstantinovu dočetu -τζη pristajao bi dakako najbolje hipokoristički sufiks -ičь, za koji i Maretić i Miklosich daju mnoštvo primjera, ali nam onda ostaje neobjašnjen vokal ου pred -τζη, koji se ne slaže sa i od -ičь. Kako ovaj ου ne može da

koje odgovara tačno slov. imenu Vьsevladъ, ruski Vsevolodъ. Šta je -οότζη, o tom niže (26).

I grafija *u* dolazi, sve ako i rijetko, za narodne dinastije, dakako u germanskim dokumentima (upor. Sorabi za sjeverne Srbe, odatle današnji francuski naziv *le sorabe*): Goduscanorum u Vita Hludovici c. 32 (Pertz II, p. 624), Guduscanorum (Einhardi, Pertz I, p. 205). Ali je ova grafija mogla postojati i kod dalmatinskih Romana, kako zaključujem iz srp.-hrv. tuđice u veljotskom govoru boss „vrsta hrasta“, od dǫbьсь: u Dobrinju dǫboc, u ostalim dialektima na Krku dǫbäc.⁵¹⁾

Za historijsku srpsko-hrv. gramatiku slijedi iz ovih konstatacija nesumnjivo, da u Konstantinovo vrijeme, dakle u 10. stoljeću, Srbi i Hrvati nijesu još imali današnjih punih glasova (*a, e, o*) za poluglasove ъ, ь, nego su govorili neki glas, koji izvjestioci carevi nijesu mogli tačno zabilježiti. Radi toga ga car piše sa *ι, ε, η, ο, ω, ου*.

Izvjesno se može zaključiti i to, da Srbi i Hrvati u ovo vrijeme neprave razlike između oba poluglasa.

Nadalje se iz njegovih grafija može zaključiti još i to, da se ovi poluglasovi nijesu izgovarali na koncu riječi ni u stanovitim konsonantskim grupama. To se vidi iz $\chi\lambda\omicron\upsilon\mu = \beta\omicron\nu\nu\omicron\varsigma$: hlъmъ: ή Tνίγα = Tnin > Knin; τοῦ Ποργά = Borъko; τὸ Λεσηήκ = Lěšno, adjektiv, kasnije supstantiviran s pomoću sufiksa *-ica*: Lješnica; τὸ Δρεσηήκ = Drežnъj, adjektiv od drežga, kasnije supstantiviran u Drežnik.

bude ništa drugo nego ili *u* ili *ы* ili poluglasi ъ, ь, ne preostaje ništa drugo negoli izbor između hipokorističkoga sufiksa -ьсь, koji dolazi vrlo često za doba naših narodnih kraljeva, upor. Budiç, Budeç < Будьсь od Budimirъ, Slaviç < Slavьсь od Slavogost, Slavota ili Slavomir i t. d. (upor. ispravna opažanja Šišićeva, Povijest Hrvata, p. 539. bilj. 5.) ili *-yka*, dakle između *Vьsevьсь ili *Vьsevьka za Vьsevlad, a nikako *Vьsevičь. Patronimik ili hipokoristik na *-ič* = *-išť* je pogotovo isključen, i radi vokala i radi konsonanata τζ, koji u Konstantina ne dolaze za *ć*. Kako se radi o jednoj izoliranoj grafiji jednog slovenskog imena kod jednog stranog bizantinskog pisca, gdje i grafičke griješke nijesu isključene, problem može biti samo u naučnim mogućnostima čitanja i interpretacije. Drugih apsolutnijih dokaza od navedenih ne može nitko tražiti, jer se kod današnjega stanja naših vrela naprosto ne mogu pružiti. Upor. i u dodacima p. 196.

Ovom prilikom valja upozoriti i na to, da je naziv *Lęd'ane za Poljsku (upor. Čechy, Hrvati za Hrvatsku) morao postojati i na jugu kod nas, jer arhid. Thomas Hist. salonitana (ed. Rački) p. 25 piše: „Uenerant de partibus Polonie, qui Lingones appellantur, cum Totilla septem uel octo tribus nobilium“. Lingones ne može biti ništa drugo nego Tomina latinizacija od *Lęd'ane (*d* izgovoreno kao *g*) na osnovu suzvučnosti s imenom galskoga plemena Lingones, koje mu je moglo biti poznato iz Caesara B. g. I 26, 40; VI 44 i češće (danas odatle Langres u dép. Haute-Marne).

⁵¹⁾ Upor. moje Studi toponomastici sull'isola di Veglia u Archivio glott. ital. XXI.

25. Ako piše α u Καταν za Tkon , onda je to zacijelo svarabhaktički vokal za olakšanje konsonantske grupe, a nije zamjena za poluglas, jer je takova zamjena u njegovo vrijeme nemoguća (v. 3, 15).

26. I za glas γ (y), kojemu je veoma teško odrediti glasovnu vrijednost, dao je car-filolog pažnje vrijednih grafija. On ga piše u jednom slučaju kao diftong $\sigma\iota$ u δ Βοισέσθλαβος = Vyšeslavъ. Slične primjere dao je g. Ramovš.⁵²⁾ Ja sam upozorio na njegov Ἰλιβ , danas Olib (dialektički Ul'ib), u dokumentima Alluybum, Luybum.⁵³⁾ Žaliti je samo, što carski pisac nije dao više ovakvih primjera.

Druga se njegova grafija $\sigma\omega$ pokriva sa refleksom ovoga slovenskoga glasa u arnautskim i novogrčkim tudicama⁵⁴⁾. To je ime zemlje η Τερβουσία, τῶν Τραβούσιων = Trěbyńe, danas Trebinje. Interesantno je opaziti, da se ovaj u sačuvao i u starosrpskim dokumentima: Travunija, opet jedan dokaz, kako je i grafija slovenskih zemalja ovisna od Bizanta.

Ovamo mećem i pisanje $\tau\omicron\upsilon$ κάστρου Αλβούσου, grad na međi Istre. Ne mislim, da se je u pisanju ovoga grada car držao antičke tradicije ili romanskoga izgovora, jer je ime mjesta i kod njega muš. roda, kao i u srp.-hrv.: Labin.

Ovakva se grafija vidi i u pisanju ličnih imena: $\delta\pi\omicron$ τοῦ Πριβουσία βοεάνου = Pribyńa, koji je ubio Miroslava sina Kresimirova, hipokoristik na -yńa od Pribislavъ.

Kao što je ovo Konstantinovo ime hipokoristik, tako je isto i $\tau\omicron\upsilon$ Βουσεβούτση hipokoristik od Vьsevla dъ sa sufiksom -yka⁵⁴⁾ kao u Vladyka Glede $\tau\zeta$ mjesto κ , vidi niže.

Ako samo jednom imamo -ον za -ynъ > -in u $\tau\omicron$ Στόλπον, nastanjeni grad krštene Hrvatske, za današnje Stupin⁵⁵⁾, onda mislim, da je u ovom slučaju car postupio ne na osnovu slovenskoga izgovora, nego na osnovu greciziranja, o čemu vidi niže p. 187.

Samo u jednom slučaju daje car glas i bez labializacije, koji se i danas govori. To je u η Νίνια za Nin, gdje je i zacijelo nastao iz y kao i u Jakin, Labin i u toliko drugih primjera.

Kako je ovo singularna grafija prema $\sigma\omega$, ova konstatacija bi išla kao voda na mlin onih naših historičara, koji u η Νίνια ne vide Nin nego drugo jedno mjesto. Ali i u ovom slučaju moramo uzeti, kao i u drugim, samo približnu grafiju, gdje osciliranje dolazi kao i kod poluglasova od neodređenosti tuđega glasa, koji nije identičan ni s kojim drugim grčkim

⁵²⁾ Slavia, I. p. 27—37.

⁵³⁾ ČSJKZ, VI, 6, 3 sl.

⁵⁴⁾ Da car zaista piše slov. y sa $\sigma\omega$, vidi se najbolje iz njegova pisanja ruskoga Vyšegrada Βουσεγρὰδῆ u lok. (De adm. imp. 9).

⁵⁵⁾ Nast. Vj., XXIII, 347, br. 11.

glasom. U ostalom mi imademo istu zamjenu i u novogrčkim tudicama. Ovakvo piše i Nicolas Bryennios bug. БЫДЫНЪ, danas Vidin: μέχρι Βυδίνης. Savremeni dalm. dokumenti poznaju također samo *i*: Pribina a. 918. i t. d.

Ovakova bi grafija bila kod cara Konstantinova jošte τὸ Γαλουμαήνικ, ako bi se uzelo, da u ovom imenu mjesta valja tražiti stari nom. pl. *Gluminy za današnje Glumine.

Iz Konstatinovich grafija dakle nesumjivo slijedi, da su Srbi i Hrvati izgovarali glas *ы(y)* u 10. stoljeću još sa jakim labialnim zaokruživanjem. Na grčko je uho činio ovaj glas kad i kad utisak diftonga.

27. Careva transkripcija slovenskih konsonanata nije tako bogata i interesantna kao transkripcija vokala. Za mnoge karakteristike u slovenskome konsonantizmu on nas naprotiv ostavlja na cjedilu.

Iz njegovih grafija mogu se učiniti ove konstatacije.

β služi mu u dvije funkcije i kao labialni okluzivni glas *b* i kao labiodentalni spirant *v*. Očito *v* je na primjer u ὁ Βοισέσθλαβος, τὸ Βεροῦλλια, ὁ Βλαστήμερος. Daljnih primjera nije nužno navoditi.

Očiti *b* je u ὁ βοάνος, ἡ Βρεβέρα, τοῦ Περιβεσθλάβου, i t. d. gdje imademo obje vrijednosti. I opet ne treba navoditi primjera.

Jedino u dva slučaja moglo bi se misliti, da prema novogrčkoj grafiji *μπ* za *b* nastoji i on, da označi slovenski *b* kao okluzivni glas sa *π*: τὸν Ποργά = Βοργко, ἐπὶ Πορίνου τοῦ ἄρχοντος = *Βοργнъ ili *Borin, hipokoristik od Βοrislavъ kao i τὸν Βόρενα kod Srba. Kako je Konstantinov vladar iz dobe pokrštenja Hrvata identičan sa Βorna dux Guduscannorum kod Einharda (Pertz, I, p. 205, 206) i Vita Hludovici c. 33., 34. (Pertz, II, p. 625), nema nikakove sumnje, da se u Konstantinovu Πορίνου, kojega ime je romantička hrvatska historiografija sačuvala do danas, ima tražiti hipokoristik Βορέнъ od Βοrislavъ. Ovo bi bila jedina dva pokušaja careva da izrazi slov. okluziv *i* u grčkoj grafici, budući da se grčko *β* u njegovo vrijeme izgovaralo kao zvučni labialni spirant.

28. Od drugih novogrčkih pojava u njegovim grafijama ima se istaknuti prelaz od *ντ* > *νδ* u Σφενδοπλόκου < Svētoplѣкъ (upor. Βενεβενδοῦ za Beneventum) i možda *k* > *g* poslije *r* u Ποργά < Βοργко⁵⁶).

29. Da on u svojoj grafiji ne može izraziti slovenske konsonante *č ž š*, razumije svatko, tko pozna i malo grčku grafiju.

S toga su njegovi znakovi 1. ζ, τζ; 2. σ mnogoznačni; mogu da označuju 1. *c, č, z, ž*; 2. *s, š. ζ* označuje *c* u τῆς Ζεντίνας = Četina, danas

⁵⁶) Ako se radi o istoj pojavi kao u μοδρα pored μοδρα (lat. amurca, G. Meyer, Neugriech. Studien, III, p. 46, Sitzungsberichte, Wien, phil.-hist. Kl. 132), a to je sasvim nesigurno. Upor. i lokarda < λαέρδα < lat. lacerta, ibidem p. 37.

Cetina; č u Πιζόχ = Čuh; z u Ζαχλοῦμοι = Zahumljani, τὸν ποταμὸν Ζαχλοῦμα = Zahumska rijeka = Buna, ž u ζουπανία = županija.

I pomoćno sredstvo τζ je isto tako mnogoznačan znak kod njega. c znači u: ἡ Τζέντζηνα = Cetina, danas Cetina; τὴν Λίτζαν = prema lokativu vъ Licě od Lika, starohrvatska županija, kojom upravlja ó βοάνος; τὴν Ῥάστωτζαν, županija Neretljana (Pogana) = prema lokativu vъ Rastocě od Rastok; οἱ Νεμέτζιοι = Němъci, τοῦ Βουσεβούτζη = prema dativu *Vъsevyci od nom. *Vъsevuka hypokoristik od Vъsevlad, i napokon u Γράδετζι, ispravljeno za Γράδετα = prema lokativu vъ Gradъci.

U jednom slučaju ovaj τζ označuje i onaj c, koji nastaje iz konsonantske grupe тъs (upor. Hrvacka za Hrvatska, gospočki za gospodski i t. d.): τὴν Γουτζηκᾶ = *Gътъska, danas Gacka.

Isto tako često služi ovaj pomoćni znak za č: ἡ Βάρτζω, ó Βράτζης = Brač; ó Τζεσόθλαβος = Čъslavъ > Časlav, τὸ Τζερναβουσκεή = čгъпovгъšъskъj, ἡ Λαβίνετζα = *Labъčane, danas Lapčanj.

Prema ovim slučajevima ispravljam τὸ Μεγυρέτους u Μεγυρέτζος prema lokativu vъ Međurěči od Međurěčъ ili -je. Za σ u vrijednosti š imamo ove primjere τὸ Ἰοσλή = Ošlje, ó Βοισέσθλαβος = Vyšeslavъ, τὸ Λεσνήκ = Lješnica, i jedan nesigurni za ž: τὸ Δρεσνεήκ = Drežnik. Primjere za vrijednost s nije nužno navoditi.

30. Palatale | i í izražava sa λι + voc i νι + voc. Primjera imade malo, za pravo samo τὸ Βερούλλια za Vrulja i prema ovome ispravljeno τὸ Ὀσλή = Ošlje mjesto τὸ Ἰοσλή, kako stoji kod Konstantina. Za í samo τοῦ Πριβονία = Pribyúa i ἡ Τερβονία = Trěbyúe, danas Trebinje. Ovaj posljednji primjer ne dokazuje ništa, jer imamo i ethnikom τῶν Τραβούων, pa se dočetak -ια može držati sufiksom -ια, koji služi za izvođenje imena zemalja kod Grka i Romana.

31. Žaliti je, što za važan glas đ imademo kod njega samo jedan jedini primjer, a i taj je značajan. Ovaj glas transkribuje on sa γ kao i starija ćirilica. Dakle je očito, da ova grafija predstavlja novogrčki izgovor, gdje označuje j: τὸ Μεγυρέτζος = Međurěčъ.

32. I za pisanje sonanata γ i | imamo nažalost malo primjera. U srp.-hrv. razviše se ovi glasovi iz гъ, гъ i лъ, лъ. Car redovito piše zamjenu za poluglas u različitim oblicima, po čemu se može zaključiti, da u njegovo vrijeme Hrvati i Srbi još nijesu poznavali čistih sonantnih γ, a kamo li vokalizacije | > u (slza > suza).

Za гъ, гъ imademo ove primjere: Χρωβάτοι, Χρωβατία = Hгъvati, τὸ Ὀρμος, trebinjski nastanjeni grad, *vъ Rъmъ > Vrm, τὴν Κρίβασαν (upor. a. 1278. Crebaua Sm VI, p. 253.) = Krbava, τὸ Κίκερ = Kkcar, Τερπημέρη = Tгъpimir, τὸ Τζερναβουσκεή Čгъпovгъšъskъj, Σέρβλοι, Σερβλία = *Sгъble.

Za $l\bar{b} l\bar{b} > l > u$: $\chi\lambda\acute{o}\mu$, $\chi\lambda\acute{o}\mu\omicron\nu$, $Z\alpha\chi\lambda\acute{o}\mu\omicron\iota$, $Z\alpha\chi\lambda\acute{o}\mu\alpha$ = $hl\bar{b}m\bar{b}$ $>$ hum . Kasniji spomenici pišu sonantno l u ovoj riječi sa el : Chelmo, Chelmania kao i u Vukan: Velcanus, Volcanus.

Druga su dva primjera τὸ Στόλον = Stupin, u Srednjem Vijeku Stelpona, τοῦ Σφενδοπλόκου = Svetopluk̄b.

33. U slovenske konsonantske grupe neobične Grcima meće svara-bhaktičke konzonante kao i drugi grčki i zapadni pisci. To se redovito događa u slovenskoj grupi sl .

U pisanju riječi Slovēnin̄b umeće x kao i latinski pisci. Zato je i vrlo vjerovatno, da je ova riječ došla do njegovih ušiju preko Romana: Σκλάβοι, Σκλαβινία, Σκλαβικῶν. To je tim vjerovatnije, što Arnauti, Rumuni i ostali Romani imaju ovu riječ sa istim svarabhaktičkim konsonantom⁵⁷).

U ostalim riječima on slijedi posvema grčku tradiciju pa umeće: θ ὁ Τζεεσθλαβος = Č̄slav̄b = Časlav, Μιροσθλάβου = Miroslav̄b, ὁ Πριβεσθλαβος = Pribislav̄b, ὁ Ροδόσθλαβος = Radoslav̄b, ὁ Βοισεσθλαβος = Vyšeslav̄b, ἀπὸ Πρεσθλάβου = Prěslav̄b.

34. Konsonantska proteza nalazi se samo u jednom slučaju: τὸ Ἴης = Jis od Issa, danas Vis. Konstantinov je oblik dragocjen za prosudivanje današnjega, jer nam veli, da je $v = v\bar{b}$ naknadno pristupio⁵⁸).

Konsonantske proteze nema u Ἴοσλή, jer je vjerovatno, da je ovdje car ili njegovi kopisti, ispremiješao slova kao i u Πυρότιμα za Parmūda = Premuda, gdje se prema današnjem obliku ima rekonstruirati *Πιρόμοτα. Takovih premještanja nalazimo češće u Ravenskog geografa i u Tabuli Peutingeriani (Sarute = Starue), a sreli smo ih i kod cara u Λαβινετσα za *Λαβίτζανε.

35. Od velike je važnosti za srpsko-hrvatsku historijsku gramatiku, kao i za prosudivanje slovenskih tudica u balkanskim jezicima, promatrati cara, kako se drži u t. zv. grupama tort / tolt i tert / telt, u kojima pojedini slovenski jezici jako diferiraju, a stranci ih, kad pozajmljuju slovenske riječi, opet restauriraju. Car se drži nejednako. On ih dijelom pridržava, a dijelom ih opet restaurira.

Pridržava ih na pr. u Βελόγραδον, Βελ(ε)αγράδα, što je značajno, jer znamo, da Cincari restauriraju ar u grad u Vilardi⁵⁹ = Berat u

⁵⁷) Upor. moj članak Slovēnin̄b $>$ sclavus u Mélanges Thomas p. 313. Adjektiv od Šk'a je škeništ „srpski“ kod mačedonskih Arnauta. n može biti od nekadašnje deklinacije $-us$, $-onis$ ili analogički prema gegništ, arbništ i t. d.

⁵⁸) Nast. Vjesnik, XXIII, 444, XXIV, 660 bilj. 1. Glede drugih slučajeva, upor. Ugljan, ibid. XXIV, 659, potvrđeno od g. 1460. (Mhj. VI, 221). Ovaj se otok zove po drugim važnijim mjestima na njemu: insula Lucorani Sm XIII, 397 a. 1364. = de Corano (Sm. VI, 656, g. 1289.); insula Cuclize g. 1368. (Sm. XIV, 118), Baričev Архив, I, 5. U slovenačkom: Vipava, Vidrga (Nast. Vj. XXVIII, 369).

⁵⁹) Capidan, Români nomazi, p. 70, 162.

Albaniji, a tako isto i Rumuni i Arnauti u gard, garθ < gradъ. Isto tako car piše i Γραδετζι = Gradъci, τὸ Νοηγράδε = Novъ gradъ, τὸν Βράνον = Branъ, hypokoristik od Branislavъ, ἡ Σίδραγα, Βλαστήμερος τῆς Ῥάσης, ako je ime, kako mislim, od predslovenskoga Arsa.

Isto tako i u drugim vokalskim vezama: ἡ Βρεβέρα od Barbaria, τὴν Κρίβασαν, Χρωβάτοι, Χρωβατία, Χλόυμ, Ζαχλοῦμοι, Σφενδοπλόκου, (cf. Πρεσθλάβου, Πριβέσθλαβος, Προσήγοης, τὸ Δρεσνεήκ). U svim se ovim slučajevima car vjerno držao narodnoga govora, pa su njegove grafije najbolji dokaz, da je u njegovo doba metateza u ovim grupama već davno bila provedena, kako se u ostalom znade i iz drugih vrela.

U drugim slučajevima i on napušta južnoslovensku metatezu i restaurira prvotnu grupu baš kao i balkanski jezici u najstarijim pozajmicama iz južnoslovenskih jezika. Tako piše ἡ Βάρτζω pored ὁ Βράτζης za Brač. Isto tako je restaurirao prvotnu grupu u Ἰλβούνοσ za Labin. Ne treba misliti, da je on to učinio pod uplivom od klasično-lat. Albona. Mi smo vidjeli, da se on ne drži uvijek tradicije u pisanju neslovenskih imena. Ovdje je on postupio isto onako kao i Georgios Monachos, koji piše ime bugarskoga kneza Vladiměra ὁ Βαλδύμερ (Rački, Doc 359) = Laodomur u Annal. Fuld. I, 408.

I ovdje je car dragocjeno svjedočanstvo protiv onih lingvisti, koji traže za rum. baltă = arn. balte = novogr. βάλτα i za rum. gard = arn. garθ drugi izvor nego što je slov. blato i gradъ⁶⁰⁾.

Car restaurira oblike bez metateze još u Τερπημέρη = Τρῦπimerъ, Τερβουνία = Trebinje, Σέρβλοι, Σερβλία = *Sγῦbļe, valjda i u *Κίκερ za Kίκερ, kako stoji napisano, a svakako u Στόλπον za Stupin i u Ὅρμος za Vrm.

36. Kako slovenski jezici deklinuju imena mjesta upravo onako kao i imenice, adjektive i zamjenice, strancima se redovito dešava, da generaliziraju koji slovenski padež kao casus normalis. To se dakako i caru, odnosno njegovim izvjestiteljima, dogodilo u dosta obilnoj mjeri.

Slovenske lokative nije teško pronaći u njegovim grafijama. Očito je lokativ τὸ Νοηγράδε = (vъ) nov + gradě. Prema tome i u τὸ Λουκάβετε, nastanjeno mjesto u trebinjskoj oblasti, može da se sakriva isti taj padež⁶¹⁾. Isto tako i u τὸ Ζετλήβη, nastanjeno mjesto u istoj oblasti. Izvjesnosti ovdje ne može biti, jer dosada nije pošlo za rukom identificirati ova dva mjesta. Velikom se vjerovatnošću može restaurirati ovaj padež malom

⁶⁰⁾ Slavia, III, 116. Upor. metatezu čak i u lat.-rum. paltin < platanus.

⁶¹⁾ Račkoga identifikacija sa Луканьсь ili Lukavica, koju prihvaća i Ak. Rj. VI 210, moguća je dakako samo onda, ako se pretpostave grafičke griješke. Ako se u Konstantinovim grafijama zaista kriju ova imena, onda je dakako lokativ teže pretpostaviti, upor. niže Γράδετζι. Upor. niže 40.

korekturom u τὸ Γράδεται: u dukljanskoj oblasti, ako se uzme, da drugo α stoji mjesto ζ: Γράδεται = Gradъci. Slovenski je lokativ možda zadržao samo u adjektivu u τὸ κάστρον τὸ Βελέγγραδα. Ali je ovaj primjer nesiguran, jer ε može biti, kako smo vidjeli (24) i za poluglas. Isto tako nastadoše njegova greciziranja ὁ Βράτζης i τὸ Μεγυρέτζος na osnovu slovenskih lokativa: Brači i Međurēči.

Konsonanti τ ζ u τὴν Λίτζαν i 'Ράστωτζαν jasni su samo onda, ako se uzme, da je car stvorio svoje normalne padeže na osnovu slov. lokativa Licē, Rastocē⁶²).

Τὸ Βελίτζειν može biti i slov. lokativ singulara Belici (Belicē) i nom. plur. Belici.

Naprotiv ne može se uzeti, da se u dočetnome -η od ἡ 'Ράση sakriva naš lokativni nastavak -i. Pod ovim se imenom naime ima razumijevati ime zemlje, a ne grada. Da se radi o zemlji, a ne o gradu, to se vidi i iz konteksta riječi μέχρι τῶν συνόρων ἕως τῆς 'Ράσης. Riječ σύνορος „granica“ razumljiva je samo onda, ako je ἡ 'Ράση zemlja, a ne grad (upor. i Novaković, Српске области, Гласник С. у. ч. др. XLVIII, p. 110). Prema tome sakriva se u Konstantinovoј grafiji ne srednjevjekovno ime Novoga Pazara Ras (upor. Daničić, Rj. iz Knj. st. III, p. 40), nego ime zemlje, koje Pop Dukljanin (p. 18, izd. Crnčićevo) piše Rassa. Ovaj najstariji latinski oblik grecizirao je car Konstantin sasvim pravilno u ἡ 'Ράση. Kasniji se latinski oblik Rascia osniva na talijanskoј grafiji scī za naše š (upor. kod Dantea, Paradiso XIX, quel di Rascia), koje je pravilno samo u adjektivu Rāška⁶³), a održalo se do danas ne samo u imenu rijeke, što utječe u Ibar, nego i u imenu mjesta na njenom slivu.

Siguran nom. plurala imamo u ἡ Λαβίνετζα, ako se popravi u Λαβίτζανε = Labъčane od sing. Labъčanin.

Isto je tako siguran nom. pl. ž. r. u τὸ Γαλομαήνικ = Gluminy za Glumine, kako je danas.

Dativ je singulara razumljiv dakako samo kod ličnih imena. Taj nalazimo u τῷ Βουσεβούτζη = Въsevyci od *Въsevyka, ili od *Въseвъсь, hypokoristik od Въsevladъ.

Nominativ ili lokativ srednjega roda slov. imena mjesta vidi se u τὸ Ἰοσλή = Ošlje, dok samo nominativ u τὸ Λάστοβον = Lastovo.

Nominativ plurala po tipu deklinacije gospodъje, ljudъje vidi se po epentetskom λ u Σέρβλοι = Srъbъje > Srbje. Da se je ova

⁶²) Upor. Šišić, Povijest. I, 446 bilj. 41.

⁶³) Interesantno je primjetiti, da su ovakvi adjektivni nazivi rijeka prema gradovima, kuda protječu, bili u upotrebi kod nas i u vrijeme Konstantinovo, jer on daje za rijeku Bunu (Βόνα) u Hercegovini i varijantu εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Ζαχλούμα (cap. 33, p. 160—1. ed. Bonn). Upor. Jireček-Radonić, Историја Срба, p. 114, bilj. 1.

riječ zaista ovako deklinovala, ne dokazuje doduše naslov srpskih careva: царъ Srblemъ, Grkomъ i Blъgaromъ, nego oblik Srъbinъ⁶⁴) i gornjo-lužičko-srpski (upor. str. 64., bilj. 7).

Na osnovu slov. lokativa plurala prema tipu Bužane — vъ Bužah, Poličane — vъ Poličah = njem. Pöltschach, stvorio je car ethnicon Ζαχλοδομοι od slov. *Zahum|ane — *Zahum|ah.

Tako se može tumačiti i gubitak sufiksa u lat. Sclavus — Σκλάβος: Slovĕne — *Slovĕh. Ali je glede posljednjeg imena vjerojatnije drugo tumačenje, koje sam dao u Mélanges Thomas p. 413 sl.

Nada sve je pak od interesa, što se u carevim grafijama mogu lako prepoznati slovenski adjektivi izvedeni od imena mjesta. Specificum je slovenskih jezika, da lako prave adjektive od bilo kojega imena mjesta. Ove lakoće ne poznaju na pr. germanski jezici, a ni romanski jezici u tolikoj mjeri. Grcima i, dakako dalmatinskim Romanima, moralo je to pasti u oči, tako te su oni nehotice generalizirali adjektivnu izvedenicu mjesto same imenice. Da je tome tako, dokazuje evidentno τὸ Μακρισκίη i τὸ Δοβρισκίη,⁶⁵) nastanjeni gradovi u zahumskoj oblasti. Ovo su očiti slovenski adjektivi *mokrъskyj i dъbrъskyj od Mokro i Dabar. Adjektiv mjesto imenice mogao je lako biti u carevo vrijeme generalisan, upravo kao i danas što se općenito kaže Makarska za Makar⁶⁶) Muccurum i Čaška za staru Cissa = Pag. Međutim adjektivnih mjesnih imena sa raznim sufiksima ima kod cara i više. To su prije svega τὸ Ἰοσλή = Ōšlje⁶⁷), adjektiv sr. r. od osъlъ „magarac“ (sufiks -jъ) i τὸ Λάστοβον = Lastovo (sufiks -ovъ). Očiti adjektiv u nominativu muškoga roda je τὸ Τζερναβουσκεή = Ćrъnonrъšъskъj, gdje imamo sufiks -ъskъ + -j, ruski -skoј⁶⁸). Adjektivi sa sufiksima -ъnъ opet u nominativu m. r. su očito τὸ Δρεσνεήη = drežъnъj, τὸ Δεσνήη = lěsъni u Srbiji i u Bosni τὸ Δεσνήη = Desъni, sve ako se i mora zabaciti sa Šišićem, Povijest, I, 461 identifikacija sa Tešanj, g. Tešnja, adjektivno ime

⁶⁴) Singular Srbalj mogao bi se doduše tumačiti i kao adjektiv na -ъj, ali za to ne vidim paralela u drugim slov. imenima.

⁶⁵) Rad, kn. 224, p. 132, br. 90, 110 sl. br. 23. i 24. Prihvaćeno tacite i od Šišića, Povijest, I, 454.

⁶⁶) Makar se zove brdo i selo u blizini Makarske, Ak. Rj. VI 398.

⁶⁷) Ak. Rj. IX, 323.

⁶⁸) Upada u oči razlika između τὸ Μακρισίη (καστρον), τὸ Δοβρισκίη (καστρον) i -σκεή, gdje imademo na kraju različite vokale -i i -eή. Kako se : piše i za poluvokal (v. 24.), možemo smatrati prvi slučaj i kao neodređeni oblik -skъ (upor. polj. Gdańsk, rus. Jenisejsk, Novočerkask i t. d.), a drugi kao određeni -skī < skъ + j (= rus. i jugozapadno-bugarski -skoј), koji posljednji je danas jedini u običaju. Ali je moguće i to, da je i u prvom slučaju ili netačna grafija za -yj (upor. gore 26.) ili znak za stegnuto današnje -ī.

izvedeno od hypokoristika *Těšo od Těšimirъ, a zadržati njegovo mišljenje, da se to mjesto nalazi „na desnoj⁶⁹⁾ obali gornje Bosne“.

37. Kad smo ovako analizirali slovenska imena mjesta s gledišta fonetskoga i morfološkoga, nameće nam se kao zadnje pitanje, koje valja promotriti, još i ovo. Kakov grčki oblik daje car slovenskim riječima? Kako ih on deklinira?

Budući da grčki jezik pozna deklinaciju isto onako kao i latinski jezik, a trpi u dočetu riječi samo stanovite konsonante i vokale, lako je razumjeti, da će i car morati postupiti upravo onako, kako su Grci i Latini oduvijek postupali, kad su htjeli da deklinuju tuđa imena. Oni su, preuzimajući tuđe riječi sa konsonantskim svršetkom, grecizirali ih dodavajući svoje deklinacijone nastavke, kako bi i njih mogli deklinovati upravo onako kao i svoje autohtone riječi.

Car je samo u tri maha ostavio nepromijenjen slovenski konsonantski dočetak. To je u τὸ χλόμ = βουνός, koju je zabilježio i kao apelativ, u τὸ Ὀστρον = Ostron, i u Πιζύχ, Αλωήπ i Ἑστισονήζ,⁷⁰⁾ nenastanjenim zadarskim otocima (v. 16). Sva ostala imena i lična i mjesna ostavio je samo onda nepromjenjena, ako se svršavaju na onakov konsonant, na koji se mogu i grčke riječi svršavati ili ako se svršavaju na vokal.

U svim drugim slučajevima dodavao je on grčke deklinacione nastavke. Zašto je u τὸ Ὀστρον ostavio čisti konsonantski dočetak, to se može lako protumačiti. On je naime mislio, da se u κ sakriva kratica za castrum (κάστρον), riječ, koju veoma često upotrebljava u svome djelu. Zato je i pisao ω mjesto ο u Ὀστρον, da se time bolje približi grčkim imenima tipa τὴν Ῥωγώ. Da se u njegovom dočetnom κ sakriva zaista ova riječ, to dokazuju gore spomenuti τὸ Μοκρισκίκ i τὸ Δοβρισκίκ, gdje je adjektiv muškoga roda, koji car navodi, samo onda razumljiv, ako κ = κάστρον prevedemo sa gradъ: dabarski gradъ, mok(a)rski gradъ. To dokazuje nadalje, kako me je pokojni Jireček⁷¹⁾ upozorio, i grafija Κογράδω za castro Grado. Njegovi su mu izvjestioci morali približavati ovakove kratice uz imena mjesta, da se car uzmogne snaći.

Kako vidimo, on ih je kad i kad radi nepažnje ili neznanja i u svoj tekst uzeo. Tako se dočetno κ ima shvatiti i u τὸ Δρεσνείηκ, τὸ Λεσνήκ i u τὸ Δεσνήκ. Da je κ ovdje pripadao osnovi, car bi bio zacijelo postupio isto onako, kao i u τὸ Δεστινίκον, t. j. on bi bio dodao i ovdje grčki

⁶⁹⁾ Upor. za ovakva imena Rad, k. n. 224, p. 110, br. 24.

⁷⁰⁾ Ova su imena bez nastavka možda radi toga, što nijesu bila u svakdanjoj upotrebi, jer su nenastanjena. Nije dakle bilo prilike, da ih Sloveni deklinuju.

⁷¹⁾ To je pismo od 12. VI. 1912. Tu veli: „I Γράδεται biti će od Gradъсѣ. Katkada bi rekao, da je materijal bio pisan latinskim slovima. Δοβρισκίκ, Μοκρισκίκ mislim da je κ(άστρ)ον, kao što kod mletač. Κογράδω od Κ(άστρ)ο Γράδω, Grado“.

dočetak. Isto se tako ima shvatiti κ i u τὸ Γαλομακίνα. U svim ovim riječima κ znači kraticu za τὸ κάστρον = castrum.

Car ostavlja na kraju ρ : τὸ Κίκερ, jer ima i grčkih riječi na $-\rho$: πατήρ, χεῖρ i t. d. ili ν : τὸ Τενήν, jer ima i grčkih ovakovih riječi: ποιμήν i t. d. Kadikad on dodaje ovakovo ν : τὸ Βελίτζειν = Belíci, ili u τὸ Δαλέν, ako je ispravna Šišićeva (Povijest I., p. 451, 452 bilj. 67, 674) identifikacija sa Doli u Hercegovini, a to može da bude, jer car izričito veli: ἡ δὲ τοῦ Δαλενοῦ (sc. ζουπανία) μηρόθεν ἐστὶ τῆς θαλάσσης.

Čudno je samo, da je ovaj ν ispustio u τὸ Κόρι. Mislim, da se u ovom slučaju očituje novogrčka fonetika, koja ispušta ν na kraju, upor. τὸ παιδί, τὸ μάτι.

Inače on imena mjesta grecizira u srednjem rodu: τὸ Βελόγρῳδον, τὸ Λάστοβον, τὸ Δεστινίκον, τὸ Μόκρον, τὸ Στάγρον, kao što to čine i Novogrci na pr. u τὸ Ὀστροβον.

Češće dodaje $-a$ prema tipu novogrčkih mjesnih imena na $-a$ u Lefsína, Kariténa i t. d. od starogrčkih oblika Ἐλεῦσις, Γορτόν. Tako je dobio Βελαγράδα, τὸ Βελέγρῳδα, τὰ Πίσινα, τὰ Χόαρα, τὸ Κάτερα, τὰ Δεκάτερα, Πίταυρα, τὸ Κλαβόνα valjda prema slov. genitivu sing. Dodavanjem ovakvoga $-a$ Grci obično prilagođuju svojem jeziku slovenska mjesna imena, kako će se vidjeti tokom ove studije, upor. Κίαια za Kijev, Τριάδιτζα ili Τράλιτζα za Srědecь, Πρισδριάνα za Prizrěpnъ.

Car grecizira i tako, da slovenskom lokativu sing. dodaje jednostavno $-ς$: ὁ Βράτζης, τὸ *Μεγυρέτζος.

Rijedak je $-ος$: samo u τὸ Ὀρμος = Vrm, upor. novogrč. τὸ λάθος.

Ako se srp.-hrv. ime svršuje na vokal, car jednako postupa kao i Novogrci. Deklinacija τὸν Βελάη, τὴν Γουτζηκά, τοῦ Βουσεβούτζη; τὸν Βόρενα; τοῦ, τὸν Ποργά, τὴν Χλεβένα, τοῦ Πριβουνία, τοῦ Σάβα ποταμοῦ, τὸν Ζαχλούμα, τοῦ Κρασημέρη, Τερπημέρη odgovara sasma novogrčkim deklinacionim tipovima τοῦ, τὸν κλέφτη, τοῦ, τὸν παπᾶ. Da deklinuje i po klasičnom grčkom tipu, vidi se po τὸν Κραῖναν, τὴν Λίτζαν, Ῥάστωτζαν, τῆς Ῥάσης i t. d.

Ako se mjesno ime svršuje na vokal, onda ga je car ostavio, ne dodavajući ništa: τὸ Δεσνή κ(άστρον), τὸ Ζετλήβη, τὸ Λουκάβετε, τὸ Τζερναβουσκεή, τὸ Δρεσνεή κ(άστρον), τὸ Δεσνή κ(άστρον), τὸ Ἰοσλή, τὸ Μοκρισκή κ(άστρον), τὸ Γαλομακίνη κ(άστρον), τὸ Δοβρισκή κ(άστρον), τὸ Γράδετζι, τὸ Νουγράδε. Slovenski dočetak bio je u svim ovim slučajevima vokalni, koji je car mogao zadržati radi toga bez ikakva dodavanja, što se u novogrčkom svi adjektivi i gotovo sve imenice srednjega roda svršuju u singularu na vokal u svim padežima.

Ako se ime mjesta i u srp.-hrv. ili romanskom svršuje na $-ς$, onda dakako car nije imao razloga, da išta doda, kao u Ἴτης, τὸ Σαληνές. Glede čistog konsonantskog svršetka u Πιζόχ, Ἰλωήπ, Ἰεστρον, Ἰζ rekao sam

već gore, da jedino kod nenastanjenih otoka zadarskoga arhipelaga (v. bilj. 70) car u opće ništa ne grecisira, jer ne dodaje ni obligatnog grčkog člana, goji nije ni u jednom drugom slučaju propustio staviti. Taj član kod imena mjesta može biti, razumije se, samo $\tau\acute{o}$ ili u pluralu $\tau\acute{\alpha}$, ako se dočetak $-a$ uzme kao pluralni svršetak (na pr. $\tau\acute{\alpha}$ Ἡμοτα, $\tau\acute{\alpha}$ Χόαρα i t. d.), a kod imena zemalja i županija opet samo η .

Car ne vodi samo upotrebom člana računa o tome, u kakvu kategoriju ide mjesno ili lično ime, već on i dočekom markira, da li naziv služi za oznaku lokaliteta ili teritorije.

Imena starohrv. županija svršuju se kod njega bezizuzetno na $-a$, kako je i naravno, jer označuju zemlju: η Τζέντζηνα, Πλέβα, Πεσέντα, Νόνα, Βρεβέρα, η Τνήνα, Σίδραγα, Νίνα, τὴν Κρίβασαν, Αίτζαν, Γουτζηκᾶ, τὴν Πάστωτζαν.

U jednom je slučaju izmijenio dočetak prema tipu latinskih imena zemalja na $-iana$ (upor. Bactriana i t. d.) η Χλεβίανα.

Da će u prijevodu imena jedne starohrv. županije upotrebiti sufiks $-ία$, koji Grci rado upotrebljavaju kod imena zemalja (upor. carevu Φραγγία), razumije se samo po sebi: η Παραθαλασσία kao u Χρωβατία, Σερβλία, Μοραβία, Τουρκία, Διοκλεία, Παγανία, Τερβουνία i t. d.

Nije sasvim jasno, zašto je imenu imotske županije dao srednji rod: $\tau\acute{\alpha}$ Ἡμοτα. Po svoj je prilici i u ovom slučaju dao čisto ime mjesta kao naziv županije upravo onako kao i u $\tau\acute{o}$ Μοκρόν, nazivu druge nere-tljanske županije.

38. Od malog je interesa promatrati carev postupak kod greciziranja vlastitih imena. Da će kod muških imena dodavati član $\acute{o}$, a kod ženskih η (η Τοῦγα, Βοῦγα), ne bi trebalo gotovo ni spominjati.

Dodavanje nastavaka zaslužuje ipak neku pažnju. Nije važno, što dodaje obligatni $-ος$ u $\tau\acute{o}$ Μουντιμήρου, Στροήμερος, $\tau\acute{o}$ Μιροσθλάβου, τὸν Πριβέσθλαβον, τὸν Κλονίμηρον, Βλαστήμερος, Ῥοδόσθλαβος, Βοισέσθλαβος, Τζεέσθλαβος, $\tau\acute{o}$ Σφενδοπλόκου, Χρώβατος, Σέρβλοι, Νεμέτζιοι, Ἀρέντανοι, Παγανοί, Γοϊνικος, Λόβελος. To čini radi toga, da može deklinovati ova imena.

Interesantnije je, da on u četiri slučaja grecizira složena slov. imena na $-m\check{e}r$ ne sa $-ος$, nego sa $-ης$: $\tau\acute{o}$ Κρασημέρη, Τερπημέρη, $\acute{o}$ Τζουτζημέρης, Φαλιμέρης. Ova se razlika ne može drugačije, mislim, da objasni, nego ako se uzme, da je i srp.-hrv. r bio u njegovo doba u ovom slučaju još palatalan glas, cf. češki Litomeřice, polj. Kazimierz, kao i slovensko, pa je car htio da izrazi rj (upor. slov. romarji) sa $ρη$. Da on za i piše η , vidimo najbolje u Προσήγοης = Prosigoi.

39. Imena Srba i Hrvata, koja donosi car, mogu se razdijeliti na četiri skupine.

Prvu skupinu čine heroes epomimi kod Hrvata: Χρώβατος, Κλουκάς, Κοσέντζης, Λόβελος i Μουχλώ i dvije sestre η Βοῦγα, Τοῦγα.

Ova su imena već na prvi pogled neslovenska. Ramovš je velikom vjerovatnošću doveo u vezu Κοσέντζης sa Kasezi „plemenitaši“ u Lici i u Sloveniji⁷²⁾, dok ih Oštir sada (Etnolog I. 32 sl.) sve svodi na pred-slovenska imena iz zakarpatske domovine. Moje će kasnije studije pokazati⁷³⁾, da se najstariji Sloveni na Balkanu uopće ne pojavljuju pod šefovima sa slovenskim imenima i da se imena hrvatskih vođa imadu dovesti u vezu s ovim faktom. Meni je radi toga vrlo vjerojatno mišljenje finskoga slavisle Mikkole, koji imena vođa Hrvata kuša identificirati sa avarsko-turskim ličnim imenima (upor. AfsI Ph, XLI, p. 158 sl.), uza sve što rado priznajem stanovit stepen vjerovatnosti i Oštirovu mišljenju, cijeneći oštroumnost i veliku sposobnost kombinacije našega linguiste (upor. sada I. Schrijnen-ovo razmatranje o Oštirovoj nauci u *Mémoires de la Société Linguistique de Paris*, t. XXIII, p. 53.—71.).

Druga je grupa imena, koja imaju slovenski vladari, kršćanska. Car ih je samo nekoliko zabilježio kod Srba. Sin Gojnikov (875—889) zove se Πέτρος. Ovako se zove i jedan jupanus Croatiae a. 892, kao i filius Semiviti et frater Slavici 1069, kao i sam vladar Petar Krešimir. Πύλος je sin Branov (920—4). Sin τοῦ Βουσεζούτζη, kome su naši histo-

⁷²⁾ Prema Oštiru Etnolog I. 2, 28, 34, imalo bi to biti pred-slovenska riječ iz zakarpatske domovine. Slažem se s njime samo toliko, što se i meni čini nevjerovatno, da je riječ langobardska Gausing-, kako hoće Ramovš *l. c.* Oštirova je misao zacijelo originalna i ima historijsku podlogu, jer car izričito kaže, da su se Hrvati pod ovim imenima doselili na jug. Upozoriti valja, da i Estonci poput Finaca i Germana prenose na Ruse ime Ilira i Kelta: Venetes: sing. Venelane, pl. Venelased. To nam daje mogućnost, da se kod tumačenja slov. imena služimo i ilirskim paralelama. Bez naučne su vrijednosti Modestinova domišljanja u Nast. Vj. XXXIV, 115. sl, prema kojima se pod Λόβελος krije Lovinac, a pod Κοσέντζης Ko sinj. Da u Konstantinovim grafijama zaista ima grafičkih grešaka, to stoji; ali to nam još ne daje prava, da pretvaramo lična njegova imena u mjesna na osnovu samovoljnog ispremještanja dočetka i da onda na osnovu suzvučnosti gradimo čak teorije i domišljanja.

⁷³⁾ Ovom prilikom pominjem samo dva slučaja. Miracula S. Demetrii (Rački, Doc. 287) pominju god. 677. nekoga vođu τῶν Σκλαβίνων po imenu τοῦ Χάτζονος. G. 685.—9. podsjeća Solun Περζούνδος, vođa slov. plemena τῶν Πυργίνων (Rački, Doc. 294). Ova dva najstarija vođa slovenska imaju očito neslovenska, po svoj prilici avarska imena. Περζούνδος može se naslućivati u imenu familijeskoga naselja u dalmatinskom Velebitu Pribudići od *Pribud, koji posvema fonetski odgovara avarskome imenu *Prěbŕdъ < Περζούνδος.

U Lici upućuju i druga lična imena u imenima lokaliteta na neslovenski izvor. Kegaljgrad na Zrmanji, od kojega potječe ime plemenite porodice Keglevića, zacijelo je u vezi sa imenom pečeneškoga vojvode Kegen, a ovo je možda u vezi sa avarskim Kagan. Kegalj je prema tome adjektiv izveden s pomoću sufiksa -jb kao bañ od bān. Kegāl̄j dao je običnom pojavom gñ > gļ Kegaļ. (upor. glede glasovne promjene gñ > gļj siganj pored sigalj < furl. segle), Kegaljgrad bi bila prema tome jednaka složenica kao Carigrad = ca rev grad, ovdje = Kaganov grad.

Nadalje ne znamo, čemu danas odgovara τὸ Λοντοδόκλα u dukljanskoj oblasti. Nikako se ne može pomišljati sa Račkim (Doc. 415 bilj. 81), da u prvom dijelu stoji Ljuta u Boci⁷⁶⁾, jer ako se već mora rasjeci ovo dugo ime, a takovih slučajeva zaista ima u carevu pisanju, kako smo gore vidjeli, onda se to može učiniti samo ovako: τὸ Λον + τὸ Δόκλα. Posljednje bi moglo biti za Duklja; ali onda se čudimo, zašto car piše sada najednom ovako ovo ime grada, a nekoliko redaka prije pisao ga je Διόκληα? Ovaj razlog nije doduše odlučan obzirom na ἡ Νόνα i ἡ Νίνα, Φάρος i Χόαρα, ἡ Βούτοβα i Βούτομα i t. d. Car nije uvijek konsekventan u pisanju.

Glede *τὸ Λον dajem samo jedno nagadanje, koje ne mogu jakim naučnim argumentima da potkrijepim. Kako smo gore vidjeli, car je jednom učinio grafičku griješku, pišući v mjesto ν u Κατνν za *Κατνν; mogla bi dakle biti ovdje obratna griješka, te bi Λον mogao stajati za *Λονν a ovo za Λαδ, upor. grafiju Νον(γραδε) za Νον(gradē). Lau je, mislim, primitivum od Lovćen, pisan g. 1351. la corona de Lovtien (Smičiklas XII, p. 62) = lau + arn. k'en < canis „pasja pećina“, kako ću u svoje vrijeme kušati dokazati⁷⁷⁾. Tako bi Konstantinovo τὸ Λον moglo biti za Lovćen, koji je zaista u dukljanskoj oblasti. Lovćen je nekada morao biti veoma naseljen, jer su još u 17. vijeku (1614) bila na njemu odlična ispašista kako se vidi iz opisa Marina Boljice, Kotoranina.⁷⁸⁾ Nije, dakle, nemoguće ovdje smjestiti Konstantinov dukljanski μέγα κάστρον οἰκούμενον τὸ Λον-.

Da je riječ lau bila raširena u dalmatinskoj toponomastici, vidi se i iz oporuke Petra Zerni iz g. 1080., gdje se za jednu pećinu kod Sustipana u Splitu veli „supra terras sancti Stephani sub rupe que vulgo dicitur lau (Rački, Doc. 129 = Jireček, Romanen, I, p. 90). Kako je u Dalmaciji bilo mnogo tako nazvanih lokaliteta, nije nemoguće, da se u τὸ Δόκλα ima tražiti ne kakov μέγα κάστρον οἰκούμενον, koji se zove τὸ Δόκλα, jer za Duklju znamo, da je bila vrlo rano razorena i da se stanovništvo njeno povuklo u Bar, nego ono isto, što smo vidjeli i u Σκιρδάμισσα, (bilj. 10.), gdje Κισσα može da označuje razliku između dva istoimena otoka. τὸ Λοντοδόκλα može preme tome da znači „dukljanski grad Lau“, za razliku od tako nazvanih lokaliteta u Dubrovniku, Splitu i u Zadru.

⁷⁶⁾ Ispravljam ovime svoje mišljenje u Zfr Ph, XLVI, p. 400, bilj. 42.

⁷⁷⁾ Upor. za sada samo denominacije Srakane, otočić u sjevernom Jadranu (cf. kod Jirečeka, Romanen I 65 g. 1208. Seracana i t. d.), i Monte Canino u Italiji. O k'en > čeno upor. Baričev Архив, II, 336. Složenice od dvije imenice su u arnautskom jeziku vrlo obične, na pr. u δε: krük' „raskršće“, zapravo „put + križ“ (Pekmezi, Grammatik der alb. Sprache, p. 229). Sponiram, dakako, da je lov- nastalo od lau kao laurus > lovor. Arnautska ili romanska baza doživjela je fonetske promjene u slovenskim ustima. Upor. i Јужносл. фил. VI, moj članak br. 48, bilj. 5.

⁷⁸⁾ Starine. v. XII, p. 171. sl. Boljica kaže, da je Lovćen pun stoke i žita, koje dobiva Kotor, pa dodaje: „Questo monte è abbondantissimo e tutto ripieno di limpidissime e freschissime acque sorgenti, che passandole per accessi segreti fanno abbondante la città di Cattaro ancora“. Njegova je grafija Lovčien. Upor. Jireček, Handelsstrassen, p. 69.

ričari nepravom prekrojili ime u Vyšević, zvao se Μιχαήλ (v. bilj. 50). Car spominje još Ζαχαρία, sina τοῦ Πριβέσθλαβου. I to je sve. Jireček je istaknuo kod Bugara biblijska imena. Upada u oči, da je kršćanskih imena kod Slovena u prvom početku njihove historije veoma malo. Kod Hrvata počinju kršćanska imena posvema prevladavati kasno, istom od 14. stoljeća dalje⁷⁴). Hrvatski vladari posjeduju ih samo subsidiarno, t. j. uz slovensko ime. Očito je, da su ova najstarija kršćanska imena u vezi sa prvim pokršćavanjem južnih Slovena, kad su još prevladavala slov. imena, te svećenička propaganda nije išla za isključivom upotrebom svojih imena.

Daleko je brojnija treća grupa čisto slovenskih imena. Car pozna tri vrste ovih složenica; a) na-m ě r ъ : τοῦ Μουντιμήρου, Κλονίμηρος, Φαλιμέρης, Τερπημέρης, Βλαστήμερος, τοῦ Κρασημέρη, Στροήμερος, ὁ Τζουτζημέρης; b) na -slav ъ : Βοισέσθλαβος, Τζεέσθλαβος, Πριβέσθλαβος; c) na-g o ъ b : Προσήγοης.

Dobro je zastupana i četvrta grupa hipokoristika, koje ćemo razlikovati prema sufiksima; a) - ъ k o : τοῦ Ποργά = Βοr ъ k o, ako je ispravna Račkoga (D o c. 291) identifikacija; b) - ъ n ъ : τὸν Κραῖνον = Krajin od Krajislav; ἐπὶ Πορίνον = Borna = Βοr ъ n ili Borin od Borislav; c) - ě n ъ : τὸν Βόρενα = Βοr ě n ъ od Borislav; ali kako ε služi i za poluglas, a α stoji i za -o, ime može biti isto što i Borna pod tačkom b; d) - ъ n i k ъ : ὁ Τοῖνικος = G o j n i k od G o j i m i r ili G o j i s l a v ; -e) ъ c ъ ili -yka : τοῦ Βουσεβούτζη = *V ъ s e v y k a ili *V ъ s e v ъ c ъ od V ъ s e v l a d ъ ; f) -y ě a : ὑπὸ τοῦ Πριβονία = P r i b y ě a od P r i b i s l a v ъ , g) bez sufiksa je τὸν Βράνον = B r a n (o) od B r a n i s l a v .

40. Nakon što smo ovako u svim gramatikalnim detaljima upoznali carev onomastički materijal, dajmo u poskupcu: 1. imena lokaliteta, koja još nije pošlo za rukom ubicirati; 2. pregled grafičkih grešaka.

U glavnom nije pošlo za rukom pronaći današnji refleks u ova četiri slučaja. Ne znamo, kako se danas zovu careva dva mjesta u trebinjskoj oblasti τὸ Λουκάβετα i τὸ Ζετλήβη. Sa Račkoga korekturom u Λουκαβετζ = Lukavice nije ništa pomoženo, jer 1. toga imena nema u trebinjskoj župi, a 2. car nebi nikako mogao sa τζ završiti svoju grafiju, kako pokazuje τὸ Γράβετζ ili τὸ Μεγυρέτζος (v. bilj. 61).

Identifikacija drugoga mjesta sa Stoliv, na koju je već Jireček pomišljao⁷⁵), ne može se održati, jer 1. Stoliv ne leži u trebinskoj oblasti, a 2. car nikada ne piše ζ za s, kako smo vidjeli, pa bi trebalo previše ispravljati i ispremeštavati.

⁷⁴) Osjećaj za slovenska imena u Dalmaciji u prvo je vrijeme tako jak, da se kršćanska imena, koja se mogu prevesti, bukvalno prevode kao Deodatus (Jireček, Romanen II 33) = Bogdan (Jireček, ib. II 66). Od kršćanskih imena tvore se ovdje pače i hibridna kao Juresclaus a. 1153 (ib. II 38).

⁷⁵) Handelsstrassen, p. 23.

Ali sve ovo, što velim, može da je samo duhovita lingvistička poezija. Sigurno je samo to, da, ako hoćemo riječ rascijepiti, možemo to učiniti samo onako, kako je rečeno, jer smo gore vidjeli, da je car ispustio grčki član samo kod nenastanjenih otoka zadarskoga arhipelaga.

Τὸ Δροστινίκον bi sa gledišta lingvističnoga zaista moglo biti Desnica, kako misli Šafarik⁷⁹⁾, da nema alternacije ε, ο, koja upućuje na poluglas (24): τὴν Δροστινίκαν. Ak. Rj. II, p. 356 pozna dva ovakva imena u pluralu: Desnice (okrug biogradski i požarevački). Morali bi tada uzeti samo to, da je ime promijenilo u toku vremena sufiks, kako vidimo u današnjem Mitrovica za starije Dimitrovci⁸⁰⁾. Konstantinova grafija bi značila Destъnikъ, što izgleda sasvijem pravilno naše mjesno ime, upor. Rudnik, Kalnik, Hrasnik i silesiju sličnih. Mjesto sufiksa -nik došao je kasnije -nica.

Što car piše ovo ime jednom u ženskom rodu τὴν Δροστινίκαν (cap. 32, p. 155-6 ed. Bonn.), a drugi put u srednjem τὸ Δροστινίκον (ib. p. 159), to ni najmanje ne iznenađuje, jer smo kod τὸ Βελόγραδον i τὸ Βελέγραδα i t. d. vidjeli, da su osnov njegovim greciziranjima različiti naši padeži; tako i ovdje: ἡ -a osniva se na našem gen. sg., a τὸ -ον na našem nom. acc. sg.

Interesantnije je to, da se kod ovoga grada za razliku od drugih sedam dade barem približno ustanoviti, gdje se je morao nalaziti. Car naime veli cap. 32. p. 155-6 ed. Bonn, da je na ovaj grad s vojskom navalio, iz Bugarske, Κλονίμηρος, otac τοῦ Τζεσθλάβου, ne bi li se kako domogao vlasti u Srbiji. Kako se radi o čovjeku, koji bježi iz Bugarske, morao je ovaj grad biti u blizini bugarske granice. Radi ovoga razloga ne može imati Šišić, Povijest Hrvata i t. d. p. 459. pravo, kad uzimlje s Jirečekom, Историја Срба 116, da ga treba tražiti oko današnje Sjenice u Novome Pazaru, jer je to mjesto predaleko od bugarske granice.

Kod Κίκερ kao i kod Δίτρα vidjeli smo, da car radi disimilacije ispušta ρ. I kod Τζερναβουσκῆ može se raditi o istoj pojavi. Moglo mu se je dakle i ovdje dogoditi, da je griješkom ispustio ρ i to tim prije, što je slično ime imao i u τὸ Δροστινέη. Ako uzmemo, da je ime imalo ispravije glasiti τὸ Δροστινίκον ili ἡ Δροστινίκα, onda se carevo ime savršeno poklapa sa imenom mjesta Дръстѣникъ (upor. Daničić, Rječ. I, s. v.) iz g. 1293—1302 (Miklosich, Mon. serb. 58 i u dečanskom hrisovulju). Kako u konsonantskoj grupi stn ispada t, piše se ovo ime i Дрсѣник (Ak. Rj. II, p. 793). To je danas selo Drsnik, koje se prema Cvijićevoj karti nalazi na rijeci Klini (staroj Knini, Ak. Rj. V, 117), što se jugo-

⁷⁹⁾ Kod Račkoga, Doc., 114, bilj. 52. Upor. sada Šišić, Povijest Hrvata, I. 459, koji ga ne identificira ni sa kojim modernim imenom, nego ga traži oko današnje Sjenice kod Novog Pazara.

⁸⁰⁾ Južnosl. Fil(ЖФ), III, 74.

istočno od Peći salijeva u Bijeli Drim. Ovdje smo zaista u blizini bugarske granice.

Ako je ovo umovanje o τὸ Δε(σ)στινίκον ispravno, onda opet dolazimo da uvjerenja, da u dočetnome *κ* u τὸ Δρεσνεήκ i t. d. (vidi gore 37) ne možemo gledati slovenski dočetak, jer bi ga car grecizirao u *-κον*, kao i u ovom slučaju, nego samo kraticu za *κ(άστρον)*.

41. Caru služi svakako na čast, što smo konstatirali razmjerno malo grafičkih grešaka. One se dadu skupiti u dvije skupine:

1. Pisanje dvaju imena zajedno kao da su jedno ime, a ne dva. Ta mu se greška dogodila tri puta u pisanju nenaseljenih okoka u zadarskom arhipelagu: a) Καταυτρεβενώ = Καταν + Γρεβενώ, b) Σκιρδάκισσος = Σκιρδά + Κισσα, c) Εστιοννήζ = Ἐστρον + Ἡζ. Kako su ovo sve otoci bez vrijednosti, kojih oblik car nije ni grecizirao dočekom ni providio članom, mi zapravo ne znamo, je li car napravio ovu grešku sam ili prepisivači njegova djela ili njegovi izvjestitelji. Isto takova griješka, kako smo vidjeli, može da postoji i u τὸ Λοντοδόκλα. I ovdje se može raditi o griješci prepisivača, a ne o carevoj.

Druga je skupina griješaka ona, koja se odnosi na zamjenu slova. Ovakove su se griješke mogle caru lako dogoditi, ako sebi predočimo, da je on bez svake sumnje prenosio često latinski pisane izvještaje u grčku azbuku (upor. bilj. 71). Da je prenosio latinsku azbuku u grčku, to se može nesumnjivo zaključiti po grafijama, kao što su τὸ Νοηγράδε i Πιζύχ. Ovdje naime vidimo, da je za slov. *v* i za slov. *u* pisao isti znak, naime grčko ypsilon. To nije mogao Grk napisati nego samo Latinac: *No v- Pizv-*.

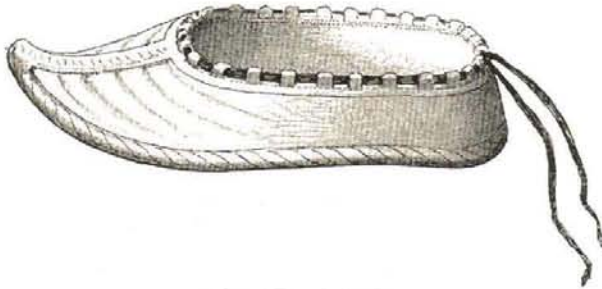
Radeći po ovakovim vrelima, moglo mu se lako dogoditi, da nejasno ili nemarno napisano latinsko slovo krivo grčki transkribira. To smo vidjeli u 1. Κρίβασαν za *Κρίβαβαν, 2. Ἐστιον za *Ἐστρον, 3. Καταν za *Καταν, 4. Μεγυρέτους za *Μεγυρέτζος, 5. Σκάρδονα za *Σκάρδονα 6. Τρεβενώ za *Γρεβενώ i eventualno 7. τὸ Λον za *τὸ Λον. I to je sve.

42. Ovo nam posljednje razmatranje stavlja u sasvim drugo svjetlo cara filologa, nego što smo ga upoznali u prvom članku. Tamo smo vidjeli, da je on u pogledu filologičke učenosti dijete svoga vremena, koji lakovjerno prima i stvara razne etimologije, kao onu o *Rausa = lau te Jadera = jam erat*, gdje on valjda i nije autor etimologije, nego dalmatinsko-romanska pučka predaja. Ovdje ga upoznajemo kao prilično savjesna filologa, koji je nastojao da vjerno zabilježi onomastički jezični materijal prekrojivši ga dakako za grčka usta tako, da se još uvijek osnovni lik lako može prepoznati. Žaliti je samo, što toga materijala nema više. I ovo, što je dao, čini čast njegovom carskom imenu.

* * *

Dodaci.

P. 65., redak 6—9 odozgo i bilj. 8. Konstantinovu *σέρβουλα* dovode u vezu sa novogrčkom riječi za cipele već Miklosich, Slav. etym. Wörterbuch p. 35 (1886) i G. Meyer, Neugriechische Studien, II, p. 88. (Sitzungsberichte, Wiener Ak., phil.-hist. Kl. CXXX, g. 1894). G. Phaedon Koukoulès od 'Εταιρεία βυζαντινῶν σπουδῶν u Atini bio je tako ljubazan, te me je potanko obavijestio o oblicima, o geografskoj raširenosti i o literaturi za ovu riječ, na čemu mu ovdje izričem najtopliju hvalu. Ti su oblici ovi: 1. oni, koji počinju sa *σ* kao i Konstantinov: *σερβούλι* (Dardanele i Rumelija), *σερβίλι* (Kreta); 2. običnije je *τσ*: *τσερβούλι* (Kyrkkilisse, Bithynia), *τσέρβουλον* (Halkidike), *τσιρβούλ'* (Lesbo, Kyzik i Imbro), *τσαρβούλι* (u Maloj Aziji u Adramyttiju i Kydoniji), *τσαρβούλ'* (Makedonija, Plovdiv) i sa *č*: *τῆρβουλε* u Tsakoniji (stara Kynuria). U Kappadociji ima još i glagol odatle *τσερβουλώνω* = *τὰ φορῶ ὑποδήματα*. Konstantinova dalja izvedenica *τσερβουλιανός* danas se nigdje ne čuje. Današnji oblik te obuće prikazuje slika.

Današnja *σέρβουλα*.

Kako se vidi, ova je riječ, koju je Konstantin doveo u vezu sa Srbima, raširena danas na gotovo čitavoj teritoriji grčkoga jezika. Mora se zacijelo uzeti, da se je govorila i u njegovo vrijeme. Radi toga moram da modificiram svoju tvrdnju, da se je služio

kod etimološkoga tumačenja riječi Srbin slovenskom riječi *črevl'i*. Ovdje je on upotrijebio zapravo grčku riječ svoga vremena za etimologisanje. Meyer ju stavlja među riječi, za koje se krivo drži, da su slovenskoga porijekla, pa ju dovodi u vezu sa arap. *zarbûl* „Schuh mit hohen Absätzen“; upor. još o etimologiji novogrčke riječi Miklosich, Slav. Elemente im Neugriech. p. 30, Türk. Elemente, II, 63, Nachtr. II, 41, Karl Dietrich, Byz. Zeitschrift XIX, 187, Stamatios Psaltes, *Θρακικά*, 52, Triandaphyllidis, Studien zu den Lehnwörtern der mittelgriechischen Vulgärliteratur, p. 41; M, Deffner, *Λεξικὸν τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου*, p. 571, Deville, Etude du dialecte tzakonien, p. 69. Sa *τς*, kako Konstantin piše *τσερβουλιανός*, nalazimo je samo kod leksikografa Alessio da Somavera (1709), ali se danas, kako mi javlja

g. Koukoulès, nigdje tako ne govori. Radi toga, što Konstantin transkribira slov. č sa τζ (v. 29.), mogao sam misliti, da ova riječ zaista upućuje na slov. črevl'i, kao i Miklosich, Slav. etym. Wbch, p. 35.

P. 65, bilj. 9. G. Koukoulès mi javlja, da se Srbica (ispravi štamparsku griješku Србдице i t. d.) danas općenito zove τὰ Σέρβια.

Ad p. 69. sl. Kao međe Velike Hrvatske u vrijeme preselenja Hrvata na jug (= τηρικαῦτα) car označuje: 1. ἐκεῖθεν Βαγιβαρσίας, koje se prema grafiji ἀπὸ Ἀκουηλεγίας (izd. Bonn, p. 123) za lat. Aquileia, kako je već gore p. 69. rečeno, ima čitati Baivaria, t. j. s one strane Bavarske, gledajući sa juga; 2. πρὸς Φραγγίαν t. j. oni stanuju prema Franačkoj, 3. u blizini su Saske, jer se njihov arhont pokorava Otonu „μεγάλῳ ῥηγὶ Φραγγίας τῆς καὶ Σαξίας“; 3. susjedi su bijelih Srba (Σέρβλοι ἄσπροι); 4. u njihovu zemlju dolaze čak i Madžari, jer veli: α) συμπενθηρίας μετὰ τοῖς Τούρκους καὶ ἀγάπας ἔχοντες, β) ὅτινες Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν Φραγγίας δε πλησίον κατοικοῦσι, γ) provaljuju u nju pored Franaka i Pečenega još i Madžari.

Bijele Srbe pak ubicira ovako: 1. oni stanuju εἰς τὸν Βότκι τόπον, koje smo gore p. 70. protumačili kao grčki prevod od Boiohemum prema st. s. hēm = novonjem. Heimat (Heliand) = τόπος; 2. i njihova se zemlja nalazi ἐκεῖθεν Τουρκίας kao i Velika Hrvatska; 3. kao i Velika Hrvatska i ona graniči sa Franačkom (Φραγγία).

Crtajući kartu za Zeitschrift für Ortsnamenforschung, opazio sam, da se prema ovim datima ne može odrediti susjedni odnošaj između Velike ili Bijele Hrvatske i Bijele Srbije, ako se uzme, da Bijeli Srbi stanuju u Češkoj, a Bijeli Hrvati s one strane Bavarske, a car izričito naglašuje njihovo susjedstvo. Pogotovo se to susjedstvo ne da onda opredijeliti, ako ubiciramo Hrvate ondje, gdje ih ubicira i Niederle na svojoj karti priloženoj 3. sv. Slov. starožitnosti na osnovi podataka iz ograničenja praške biskupije. U ovom je slučaju nejasno, zašto veli car, da Hrvati stanuju s one strane Bavarske. S druge strane za Srbe u Češkoj nema nikakvih potvrda osim kod Konstantina, dok za Hrvate ima. Upada u oči i to, što ne veli i za Srbe, da trpe od provala madžarskih i da s njima prijateljuju, premda izgleda po carevu prikazivanju, da su oni bliže Madžarima nego li Bijeli Hrvati.

Obzirom na ove konstatacije izgleda mi, da se je caru dogodila griješka u ubiciranju ova dva bliska naroda. Metnemo li Bijele Hrvate mjesto Bijelih Srba u εἰς τὸ Βότκι τόπον, a mjesto Hrvata Srbe pod Otona, vladara vladara Franačke i Saske, otpadaju jednim mahom sve ove diskordancije. Onda je jasno, zašto ne veli, da i Srbi trpe od madžarskih provala. Zato, jer su u ovom slučaju dalje od Hrvata u Saskoj. Onda je jasan i onaj ἐκεῖθεν Βαγιβαρσίας, jer je Češka zaista u tom položaju. Onda su napokon jasne i provale Madžara u njihovu zemlju, jer su Madžari zaista u nju

provaljivali. Za pokoravanje srpskih arhonata franačkim vladarima također se znade. U kratko, ako se izvede ova mala izmjena, dobije se egzaktna slika geografskoga položaja Bijele Hrvatske i Bijele Srbije. Povuci je granicu sasvijem lako moguće. Bijela Srbija je ona zemlja, koju Niederle označuje plavom bojom, a Hrvati su u Češkoj. Upor. u pogledu Konstantinovih griješaka, koje nastadoše ispremještanjem rečenica, Novaković, Гласник Срп. учен. друштва, XLVIII, p. 31. Prema Novakovićevu sređenom tekstu prevodi i Tomašić, Vjesnik hrv. zem. arhiva, XX, 79.

Ad p. 70. hēm upotrebljava Heliand, Genesis (ed. Behaghel, 2. u. 3. Aufl. p. 268.) u značenju Heimat.

Ad p. 71. Da car doista prevodi strana lako razumljiva imena rijeka na grčki, za to nam pruža jaki dokaz pogl. 9. njegova djela, gdje nabraja rijeke, preko kojih su prešli Rusi. Pored τὸν Δάναπριν (= Dněprъ), τὸν Σελινάιν (= danas Sulina) etc. spominje još i εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπιλεγόμενον Ἄσπρον. On doduše ne veli ni ovdje, koje strano ime prevodi, ali nema nikakove sumnje, da se radi o prijevodu, jer na onoj teritoriji rijeka s grčkim imenima nema. Prema Niederle-u, Slov. starožitnosti, odjel. I, sv. 4., p. 124. radi se o nekoj rijeci u dnjestarskom limanu. Kako na ušću Dnjestra imamo Ἄσπρον κάστρον = turski Akkerman = ruski Bělgorod = rum. Cetatea alba, gdje se također prevodi lako razumljiva denominacija, možemo zaključiti, da je prema imenu grada car preveo ime rijeke. Isto tako postupaju kasnije i Turci, koji n. pr. prevedoše maćedonsku Crnu (reku) u Karasu.

Ad p. 177., bilj. 50., r. 7.—8. odozgo. Ali moram priznati, da je daleko vjerovatnije Šišićevo (usmeno saopćeno) mišljenje, prema kojemu je Dukljaninova Polonia isto što i Apollonia kod Valone, danas Polina.

P. Skok.